بسم الله الرحمن الرحيم

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI / 916
Mesleki Eserler: 63

Tashih:
Mustafa YEŞİLYURT

Grafik & Tasarım:
Mücella TEKİN
Emre YILDIZ

Baskı:
Sarıyıldız Ofset
Tel: (0) 395 99 94

1. Baskı, Ankara 2012

ISBN 978-975-19-5550-0
2012-06-Y-0003-916
Sertifika No: 12930

Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı: 13.09.2012/62

İletişim:
Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü
Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı
Tel: (0 312) 295 72 93 - 94
Faks: (0 312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

VAAZ KILAVUZU

Hazırlayanlar:
Dr. Yaşar YİĞİT
Dr. Dursun AYGÜN
Dr. Ahmet ÇEKİN
Abdurrahman HAN
Hasan KÜÇÜK
Ahmet SÜNETCİ

DİB YAYINLARI

NOT: Bu eser, ağırlıklı olarak, 2011 yılında gerçekleştirilen "Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu" ile 2007 yılında gerçekleştirilen "I. Din Hizmetleri Sempozyumu"nda sunulan tebliğlerden-bazı tasarruflarda bulunularak-hazırlanmıştır.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

agm.	: adı geçen makale.
bkz.	: bakınız.
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
h.	: hicri.
s.	: sayfa.
s.a.s	: sallallahu aleyhi ve sellem.
r.a	: radıyallahü anh.
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
v.	: vefat tarihi.
vb.	: ve benzeri

TAKDİM

İnsanın fıtratında var olan iyiliğe meyilli hâl, nasihati hayatın vazgeçilmez bir ögesi kılmıştır. İnsanların dünya ve ahiret hayatında huzura kavuşmaları amacıyla onları Hak ve hakikate davet etmek anlamındaki nasihat ise, "tebliğ, vaaz, irşat" gibi isimlerle nitelendirilmiştir. Bu görevi üstlenen en nadide simalar şüphesiz peygamberlerdir. Peygamberler dışında bu kutsal hizmeti yerine getiren irşat görevlileri, her dönem var olagelmiştir. Kadîm geleneğimizde ise irşat görevlileri daha ziyade "vaiz" adıyla anılmaktadır. Vaaz, dinin itikadî, fıkhî ve ahlakî öğretilerini toplumla buluşturmak olduğuna göre vaiz de, bireyden topluma halka halka yayılan bir hidayet dalgası sağlamak, hem bireyin mutluluğunu, hem de toplumun huzurunu temin etmek amacıyla Peygamberinin izinden yürüyen kimsedir.

Vaaz, sadece dil ile değil, gönül köprüleri de kurarak her yaştan insanı hayra çağırmak şeklinde tanımlanabilir. Böyle bir faaliyetin bilgi kadar

emek, zaman kadar da sabır istediği bir gerçektir. Vaiz/irşat görevlisi ise bedenî, zihnî ve ruhî melekelerinin tamamını, bir diğer ifadeyle, bütün varlığını bu uğurda seferber ederek *"Umulur ki öğüt alırlar"* düsturu ile gayretini kuvvetine ekleyip hem önder hem hizmetkâr olan kimsedir. Vaiz, dini anlayan, anlamlandıran sonra da halka anlatan hâliyle köprü insandır. Vaizin anlattığı her cümle, zihinler inşa edecek güce sahiptir. Bir vaiz, etkili ve verimli konuşmaları ile sıradan bir konuşmacı olmanın ötesinde, toplumu yönlendiren ve nesilleri şekillendiren kişidir. Dolayısıyla o, gündemden haberdar olmalı, akıp giden hayatı yakalayan, toplumun dertlerine dokunan, çözüm üreten konuşmalar yapmalıdır.

Dinin hakikatlerini insanlara anlatmak ve neticede rıza-i İlahiye nail olmak, bir vaizin/irşat görevlisinin yegane gayesi olmalıdır. Bu gayeye ulaşabilmek için de onun öncelikle gönlünü ortaya koyması, kendini işine adaması, Kur'an ve Sünnete dayalı doğru bilgilerle donanması gerekir. Ardından vaiz, sahip olduğu bu doğru bilgileri hikmetli bir üslupla, sunilikten uzak, samimi bir gönül dili ile aktarmalıdır. Vaiz, muhataba değer vermeli, kendini, karşısındaki insanın yerine koyabilmelidir. Ayrıca din görevlisinin, nefret ettirici değil müjdeleyici; zorlaştırıcı değil kolaylaştırıcı bir anlayışa sahip olması çok önemlidir. Böyle bir anlayışa sahip olan vaiz, *"(Peygamber), âmânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve geri döndü. (Resûlüm! Onun hâlini) sana kim bildir-*

di! Belki o temizlenecek, yahut öğüt alacak da o öğüt ona fayda verecek”[1]; *“Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi.”*[2] mealindeki ayetleri göz önünde bulundurarak sürekli mütebessim bir yüze, yapıcı/yumuşak bir dile sahip olması gerektiğini de bilir. Bütün bu anlatılanların gerçekleşmesi ve vaazın istenilen etkiyi gösterebilmesi için de vaizin anlattıklarını bizzat kendisinin yaşaması, dolayısıyla söylem-eylem bütünlüğü içerisinde mantıkî bir tutarlılık sergilemesi gerekir.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın en temel görevi, toplumu din konusunda aydınlatmaktır. Bu görevin yerine getirilmesinde ise vaaz ve irşat hizmetlerinin müstesna bir yeri vardır. Başkanlığımız bu hizmetleri, daha ziyade vaizlerimiz aracılığıyla yerine getirmektedir. Etkili vaazlarıyla toplumu yönlendiren, gönüllerde taht kuran nice vaizlerimiz vardır. Bu vaizlerimiz Din-i Mübin-i İslam’ın doğru bir şekilde anlatılması, güzel ahlakın toplumda yaygınlaşması, birlik ve kardeşliğin pekişmesi adına çok önemli görevler ifa etmişler ve etmektedirler. Ancak günümüzde çeşitli nedenlerle vaazlarda dil ve üslup sorunları ortaya çıkmıştır. Ayrıca 1990’lı yıllarda merkezî vaaz sisteminin uygulanmaya başlaması, başta vaizlerimiz olmak üzere bütün personelimizi olumsuz yönde etkilemiştir. Bu uygulama ile görevlilerimiz vaizlik bilgi ve becerilerini, vaazlar da eski canlılığını ve

1 Abese, 80/1-4.

2 Âl-i İmrân, 3/159.

etkisini yitirmeye yüz tutmuştur. Bunlara ilaveten, İlahiyat fakültelerinde vaiz yetiştirmeye yönelik yeterli düzeyde program ve müfredatın olmayışının da bu olumsuzlukta payının bulunduğunu belirtmek gerekir.

Başkanlığımız vaaz ve irşat hizmetlerinin daha etkin ve verimli bir şekilde yapılmasını sağlamak, yüz yüze vaazı yaygınlaştırmak amacıyla bir dizi çalışma başlatmıştır. Bu çerçevede öncelikle teşkilatımızdaki bütün vaizlerle bir çalıştay yapılmıştır. 600 vaizimiz, hizmet içi eğitim kurslarıyla "Rehber Vaiz" olarak yetiştirilmişlerdir. Bu vaizler aracılığıyla mahallinde "Vaaz Becerilerini Geliştirme Kursları" düzenlenmiş ve şu ana kadar yaklaşık 14.000 gönüllü cami görevlisi, bu kurslarda eğitilmişlerdir. Bu görevlilerimizin büyük çoğunluğu kendi camilerinde vaaz etmeye başlamışlardır. Söz konusu kurslar, bütün görevlilerimize yönelik olarak yaygınlaştırılacaktır.

Başkanlığımız, "Vaaz Kılavuzu" isimli bu mütevazi çalışma ile de vaaz hizmeti verecek görevlilerimize rehberlikte bulunmayı ve katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu çalışmanın aynı zamanda alanında önemli bir ihtiyaca cevap vereceği düşünülmektedir. Eser, vaazın önemi ve vaizliğin kriterleri, vaaz hazırlama ve sunma yöntemleri, vaazlarda yararlanılabilecek bazı kaynaklar gibi vaaz hizmetleri açısından önemli ve gerekli bilgileri içermektedir.

Bu çalışma, ağırlıklı olarak 2011 yılında gerçekleştirilen "Vaaz ve Vaizlik Sempozyumu" ile

2007 yılında gerçekleştirilen "I. Din Hizmetleri Sempozyumu"nda sunulan tebliğlerden istifade edilerek hazırlanmıştır. Her iki sempozyuma katılarak tebliğ sunan, müzakerede bulunan, görüş ve düşünceleriyle zihin ve gönül dünyalarımızı aydınlatan bilim adamlarına ve bu eserin hazırlanmasında emeği geçenlere teşekkür ederim.

"Vaaz Kılavuzu"nun faydalı olması temennisiyle bütün görevlilerimize Cenab-ı Hak'tan muvaffakiyetler dilerim.

Prof. Dr. Mehmet GÖRMEZ
Diyanet İşleri Bakanı

ÖN SÖZ

Rabbimizin mükerrem bir varlık olarak nitelendirdiği insanın, yaratılış hikmetinin anlamlandırılmasında, varlık tasavvurunda, varlığı okuyuşunda, hayatının şekillenmesinde dinin etkin bir paya sahip olduğu gün geçtikçe semamızda daha gür bir seda ile yankılanmaktadır. Bu sedaya insanlık tarihi boyunca, başta peygamberler olmak üzere eşlik eden nice gönül ve hizmet erleri olagelmiştir. İnsanlık, onların irşat ve rehberliğiyle, yaratılış ekseninde her daim müstakim bir yürüyüşe nasıl sahip olunabileceğini görmüştür. Evrensel bir din olan yüce dinimiz İslam'ın ilk öğretileri okumak, öğrenmek ve öğretmekle/uyarmakla ilgilidir. Merhamet Peygamberi olan Efendimiz (s.a.s) de son nefesine kadar bu öğretilere bağlı kalarak, insanları bilgilendirmiş, sahip olduğu yüce ahlakî değerlerle hem muasırlarına hem de kıyamete kadar gelecek olanlara örnek teşkil etmiş, karanlık dehlizlere sapmamaları ve mutlu sona ulaşmaları için onlara ışık tutmuştur.

Devletimizin yapılanması içerisinde Diyanet İşleri Başkanlığına toplumu din konusunda aydınlatma vazifesi tevdi edilmiştir. Yüz bini aşkın personeliyle Başkanlığımız, bireysel ve toplumsal bağlamda kendinden beklentilerin oldukça ziyadeleştiği bir müessese olmuştur. Hizmetimizin zeminini "din", muhatabımızı ise "insan" teşkil etmektedir. Bu itibarla her iki unsura hizmetle yükümlü kimseler olarak, sorumluluk ve görevimizin ne derece ağır ve anlamlı olduğu izahtan varestedir.

Başkanlığımız, insanımıza kaliteli din hizmeti sunmak amacıyla, sahip olduğu personel vasıtasıyla ve her türlü teknolojik imkândan yararlanmak suretiyle yoğun bir şekilde çalışmalarını sürdürmektedir. Şu bir gerçektir ki; teşkilatımız, ülkemizin en ücra köşelerinde dahi temsil edilen ve hizmet veren ender kurumlarımızdan biridir. Aynı zamanda nişan, düğün, sünnet gibi neşe günlerinde; kaza, hastalık, ölüm gibi acı günlerinde sürekli halkımızın yanında, onlarla içe içe olan bir kurum olmamız da bizi farklı kılan özelliklerimizdendir.

Başkanlığımız olarak, toplumu din konusunda aydınlatma görevini ifa ederken, Kur'an ve Sünnet temelli bilginin esas alınması, 14 asırlık dinî gelenek ve tecrübenin göz önünde bulundurulması, çağın ve insanlığın ortak birikimine duyarlı olunması, hizmet anlayışımızın oturduğu temel eksendir.

Hiç şüphe yok ki Başkanlığımızın görev alanının omurgasını irşat-tebliğ, başka bir deyişle bu

iki kavramı karşılamak üzere pratikte daha ziyade kullanılan "vaaz" hizmeti oluşturmaktadır. Dinin sıcak, kuşatıcı, merhamet yüklü, bîtab gönüllere hayat veren, bîkes kesimleri himaye eden, güven ve umut veren mesajlarının muhataba ulaştırılmasında, vaaz ya da sözlü anlatım, öteden beri en etkin yol olmuştur. Aslında bir anlamda vaaz, söz üzerine kurgulanmaktadır. Söz ise; imanın, dinin, kültürlerin, medeniyetlerin, bireysel ve toplumsal ahlakın inşasında hep etkin bir unsur olagelmiştir. Kadîm zamanlardan günümüze değin, insanın insanla ve insanın Yüce Yaratanla iletişiminde söz, hep araç olmuştur.

Son dönemlerde teknoloji alanında yaşanan baş döndürücü gelişmelerle birlikte hızla küreselleşen dünyamız adeta küçük bir köy hâline gelmiştir. Mesafeler aradan kalkmış ve yerkürenin en uç noktaları birleşmiştir. Bu gelişmelere bağlı olarak yeni sorunlar ortaya çıkmış ve insanların zihin yapıları, algıları ve yaşantıları değişmiştir. Din görevlilerimizin ve özellikle kürsü ehli vaizlerimizin bütün bu gelişim ve değişimleri günü gününe takip etmeleri ve yeni sorunlara çare üretmek için gayret göstermeleri, kaçınılmaz hâle gelmiştir.

Din hizmeti sunan kimseler olarak bizler, gönülleri manevi hastalıklardan korumak ve tedavi etmekle sorumluyuz. Görev alanımız, gönüller dünyasıdır. Görevimizi ve sorumluluğumuzu hakkıyla yerine getirebilmek ve başarılı olabilmek için öncelikle "gönül insanı" olabilmemiz, gönüllere girebilmemiz gerekir. Elbette gönüllere girebilmek için de gönüllü olmamız, işimizi severek yapma-

mız ve rıza-i İlahi'yi amaçlamamız şarttır. Yaptığımız işi sıradan bir meslekten ziyade, haz aldığımız bir uğraş, kazancımıza kazanç katan Peygamberî bir miras olarak görmek zorundayız. Aksi takdirde başarılı olmamız şöyle dursun, omuzlarımızdaki ağır yükün altında ezilmekten kurtulamayız.

Vaaz hizmetlerine ilişkin olarak yukarıda değinilen bilincin yerleşmesine ve gelişmesine katkı sağlayacağını ümit ettiğimiz "Vaaz Kılavuzu" isimli bu çalışma, dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında vaazın ve vaizliğin önemi ve tarihçesi hakkında kısa bilgiler verilmektedir. Birinci bölümde vaizde aranan nitelikler, ikinci bölümde vaaz hazırlama yöntemleri, üçüncü bölümde vaaz sunma yöntemleri ele alınmakta, dördüncü bölümde ise vaizlerin yararlanabilecekleri bazı eserler zikredilmektedir.

Bu duygu ve düşüncelerle, hazırlamış olduğumuz "Vaaz Kılavuzu" isimli bu kitabın okuyucularına faydalar sağlamasını, hazırlanış amacındaki maksadın hasıl olmasını Yüce Allah'tan niyaz ediyoruz.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Dr. Yaşar YİĞİT
Din Hizmetleri Genel Müdürü

GİRİŞ

VAAZ VE İRŞADIN ÖNEMİ VE VAİZLİĞİN TARİHÇESİ

1. VAAZ VE İRŞADIN ÖNEMİ

Din hizmetleri içerisinde vaaz ve irşat hizmetinin önemli bir yeri vardır. Zira bu hizmet, çok güçlü bir dinî dayanağa, geniş bir muhatap kitlesine ve büyük bir tesir gücüne sahiptir.

"İrşat", insanlara doğru yolu göstermek ve müminleri dinî görevlerini yerine getirmeye çağırmaktır.

Yüce Allah'ın;

وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِۜ

"Sizden, hayra çağıran, iyiliği emredip kötülükten sakındıran bir topluluk bulunsun."[1]

اُدْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُمْ بِالَّت۪ي هِيَ اَحْسَنُۜ

1 Âl-i İmran, 3/104.

“Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğüt ile çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et…”[2]

كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

“Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah’a iman edersiniz...”[3] şeklindeki emirleri, irşadın gerekliliğini dile getiren başlıca delillerdir.

Ayrıca Peygamberimizin (s.a.s) de,

مَنْ رَاٰى مِنْكُمْ مُنْكِرًا فَالْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ فَاِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ فَاِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذٰلِكَ اَضْعَفُ الْاِيمَانِ

“Sizden kim bir kötülüğe şahit olursa onu eli ile düzeltsin. (Eliyle düzeltmeye) gücü yetmezse dili ile düzeltsin. (Dili ile düzeltmeye) gücü yetmezse kalbi ile buğzetsin (kötülüğü tasvip etmeyip, protesto etsin). Bu da imanın en zayıf olanıdır”[4] hadisi, dinimizin hem irşada hem de irşat görevini yerine getirecek görevlilere ne derece önem verdiğini göstermektedir.

İrşat hizmetlerinin en önemli aşamalarından birini oluşturan «vaaz», bir kimseye kalbini yumuşatacak, onu günahlardan uzaklaştırıp sevaba yöneltecek, Allah’a ve Peygambere itaate sevk edecek ve ona doğru yolu gösterecek güzel söz söylemek şeklinde tanımlanabilir.

2 Nahl, 16/125.

3 Âl-i İmran, 3/110.

4 Müslim, İman, 78.

Kur'an-ı Kerim'de Allah ve Resulünün vaaz ettiği (öğüt verdiği) bildirilmektedir:

Nisa sûresinin 58. ayetinde yer alan (اِنَّ اللّٰهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهٖ) *"Allah bununla size ne güzel vaaz ediyor (öğüt veriyor)"*; yine aynı sûresinin 63. ayetinde Peygambere hitaben (وَعِظْهُمْ) *"Onlara vaaz et (öğüt ver)"* ilahî emri, bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Öte yandan özellikle cuma, bayram ve kandillerde vaaz ve hutbeler aracılığıyla aynı anda milyonlarca insana ulaşılabilmesi, vaaz ve irşat hizmetinin ne kadar geniş bir muhatap kitleye ve büyük bir tesir gücüne sahip olduğunu göstermektedir.

Geçmişte ve günümüzde vaaz ve irşat, meşruiyetini dinden ve dinî kaynaklardan alan toplumsal bir olgu olup önemli bir dini faaliyettir. Sosyal hayatın tanzim edilip korunmasında da önemli fonksiyonu olan vaaz ve vaizlik kurumunun kitleler üzerindeki etkisi de yadsınamaz bir gerçektir.

2. VAİZLİĞİN TARİHÇESİ

Bütün peygamberler gibi Resulullah Efendimiz (s.a.s) de her fırsatta insanlara iyiyi, doğruyu ve güzeli anlatmış ve onları kötülüklerden sakındırmıştır. Bu itibarla Efendimiz, dinimizde ilk vaiz olarak, diğer önemli görevleri yanında insanlara telkin ve tavsiyelerde bulunmuş, vaaz edip öğütler vermiştir. Bir taraftan insanları İslam'a davet ederken, diğer taraftan da Müslümanlara İslam'ı öğretmek, kalplerini dine ısındırmak ve imanla-

rını muhkem hâle getirmek için vaaz ve irşat faaliyetlerine devam etmiştir.

Allah Resulü, özellikle bayram hutbelerinde müminlere vaaz ve nasihatte bulunurdu. Bir defasında bayram namazını kıldırdı ve hutbe irad etti. Sonra Hz. Bilal (r.a) ile birlikte kadınlar(ın bulunduğu taraf)a yönelip onlara vaaz etti ve bazı hatırlatmalarda bulundu.[5]

Hz. Peygamber (s.a.s), sahabeden bazılarını da irşat faaliyetlerinde görevlendirmiştir. Ubeyd b. Sehr'den rivayet edildiğine göre Yemen'e gönderdiği arkadaşlarından her birine Kur'an-ı Kerim'in öğrenilmesini sağlamalarını, zaman zaman da Müslümanlara vaaz etmelerini emretmiştir. Vaaz etmelerinin gerekçesi olarak da vaaz ve nasihatin, müminlerin salih ameller işlemesinde en kuvvetli etken olduğunu belirtmiştir.[6]

Peygamberimiz (s.a.s), bazen sahabilerin vaazına da iştirak etmiştir. Ebû Ümâme el-Bâhilî (h.86) şöyle rivayet etmiştir: "Bir gün Hz. Peygamber (s.a.s) namaz kıldırdı. Bir de baktık Ensar'dan biri vaaz ediyor, etrafındakiler de dinliyorlar. Ensar, Hz. Peygamberin (s.a.s) geldiğini görünce sustu ve saygı ile ayağa kalktı. Resulullah (s.a.s), ona yerinde kalmasını işaret etti ve ardından kimseyi rahatsız etmeden kalabalığın arka tarafında bir yere oturdu. Oradakiler de Hz. Peygamberin (s.a.s) yanına gelerek oturdular. Hz. Peygamber,

5 Buhari, Iydeyn, 18.

6 Mücteba Uğur, ***Vaaz, Kıssacılık ve Hadiste Kussâs***, Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXVIII, Ankara, 1986, s. 299.

Ensariye, *"Yerinden kalkma, vaazını kesme; zira ben nefsime, sırf rızasını umarak sabah - akşam Allah'a dua edenlerle birlikte sabretmesini emrettim. Sabaha ulaştıktan güneşin doğuşuna kadar Allah'ı zikreden bir kavimle beraber sabretmeyi, dört mümin köle azad etmekten daha hayırlı bulurum."*[7] buyurdu.

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber (s.a.s) hayattayken vaazı önemli bir görev olarak yürütmüş, sahabenin bir kısmı da Allah Resulü'nün vaazlarına uygun mahiyette vaazlar yapmıştır.

Peygamberimizin vefatından sonra devlet başkanı olan halifeler de hutbeleri ve diğer konuşmalarıyla vaaz ve irşat faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Sahabe ve Tabiîn devrinde vaaz ve irşat faaliyetleri önemini korumakla birlikte yeni bir boyut kazanmıştır.

Fetihlerin gelişmesi ile birlikte sahabenin fethedilen bölgelere dağıldıkları, bilinen bir gerçektir. Bu bölgelere giden sahabe, Hz. Peygamberden (s.a.s) öğrendiklerini oralara götürmüş ve oralarda dinin mesajlarını tebliğ etmişlerdir.[8]

Daha sonraki dönemlerde resmî vaizlik vazifesi ihdas edilmiş, vaizlik müessesesi giderek önem kazanmaya başlamış, kurumsallaşarak her bölgede temayüz eden resmî vaizler ortaya çıkmıştır.[9]

7 Ahmed b. Hanbel, ***Müsned***, Mısır, 5,261.

8 Uğur, agm. s. 302.

9 Bu vaizlerin isimleri ve bölgeleri için bkz. Uğur, agm. s. 303 ve ***Tahziru'l-Eykaz Min Ekazibi'l-Vuaz***. Ali Toksarı. TDV Kayseri Şubesi Yayınları. Doğan Matbaası, Kayseri, 1993. s. 12.

Osmanlılar döneminde de vaaz ve irşat hizmetlerine önem verilmiştir. Bu görev, gerek camilerdeki ders halkalarıyla âlimler tarafından, gerekse belirli gün ve gecelerde vaizler tarafından, halkın dinî konularda aydınlatılması şeklinde yerine getirilmiştir. Bilhassa selâtin camilerde vaaza ve vaizlere ayrı bir önem verilmiştir.[10]

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde imam, vaiz ve hatipler medreselerde yetişmiştir. Bunların bir kısmı yüksek düzeyde eğitim alarak, bir kısmı da daha alt düzeyde bir eğitimle bu görevi yerine getirmişlerdir.[11]

Osmanlının son dönemlerinde, liyakat sahibi vaizler yetiştirmek üzere 6 Şubat 1913 tarihinde "Medreset'ül-Vaizin" adı altında bir medrese kurulmuş ise de, yeterince rağbet olmaması sebebiyle beklenen işlevi yerine getirememiş ve birkaç yıl sonra da kapatılmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, kurulduğu 3 Mart 1924 tarihinden itibaren vaaz ve irşat hizmetlerine özel bir önem vermiş ve vaiz istihdam etmeye başlamıştır. Başkanlığın ilk döneminde vaizler, Osmanlı Medreselerinden mezun olanlar ve özel ilim tahsil edenler arasından atanarak, halkı dinî konularda aydınlatmakla yükümlü tutulmuşlardır. 1965 yılında çıkarılan kanunla Başkanlık yeni bir döneme adım atmıştır. Bu tarihten sonra vaiz olabilmek için dinî yüksek öğrenim veya imam-

10 İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, ***Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı***. Ankara 1994, s. 186.

11 Yahya Akyüz, ***Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi***, Pegem A Yayınları, Ankara 2008, s. 108.

hatip okulunun 2. devresini bitirmiş olmak şartı getirilmiş, gerek kadro, gerekse görev alanlarında yeni düzenlemelere gidilmiş, hizmet alanları genişletilmiş, ahlaki konular da irşat kapsamına dahil edilmiştir. Sonraki yıllarda çıkarılan mevzuat ile de vaizlere gerektiğinde hapishanelerde, hastanelerde, fabrikalarda ve benzeri yerlerde vaaz etme görevi verilmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığımız, son yıllarda yeni bir hizmet politikası geliştirmektedir. Bu politikanın ana stratejilerinden biri, din hizmetini hem cami içinde, hem de cami dışında mümkün olan en geniş kesimlere ulaştırmak, görev alanını cami içinden topluma doğru yaymaktır. Bu çerçevede Adalet Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı gibi bakanlıklar ile işbirliği protokolleri imzalanmıştır. Birleşmiş Milletler, Uluslararası Af Örgütü ve Türk Kızılayı gibi kuruluşlarla çeşitli projeler için işbirliği yapılmaktadır. Ayrıca son yıllarda müftülükler bünyesinde açılan 'Aile İrşat ve Rehberlik Büroları' da toplumun ve ailenin dinî yönden aydınlatılması amacıyla faaliyet gösteren önemli hizmet alanları hâline gelmiştir. Tüm bu alanlarda görev yapan personelin büyük bir kısmını vaizler oluşturmaktadır. Vaizlerin görev tanımları da bu doğrultuda değişmektedir.

Vaizler, ilgili mevzuat gereği haftanın belirli günlerinde camilerde vaaz vermek, cezaevleri, hastaneler, huzurevleri ve çocuk yuvalarında vaaz ve irşat hizmetinde bulunmak, fetva nöbeti

tutmak, aile irşat ve rehberlik bürolarında görev yapmak gibi birçok görevi yerine getirmektedirler.

Başkanlığımızın yeni teşkilat kanunu ile vaizlik müessesesine önemli bir yenilik getirilerek kariyer sistemine geçilmiştir. Mesleğe vaiz olarak başlayan Başkanlık mensuplarına, ilgili mevzuatla belirlenen süreçler neticesinde uzman vaiz ve başvaiz olma imkânı sunulmuştur. Ayrıca Başkanlık Vaizliği kadrosu da görev ve özlük hakları bakımından iyileştirilerek cazip hâle getirilmiştir.[12] Bu yeniliğin vaizlik mesleğine ve irşat hizmetine önemli katkılar sağlayacağı beklenmektedir.

12 Detaylı bilgi için bkz. DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, DİB Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği, DİB Vaizlik, Kur'an Kursu Öğreticiliği, İmam-Hatiplik ve Müezzin Kayyımlık Kadrolarına Atama ve Bu Kadroların Kariyer Basamaklarında Yükselme Yönetmeliği, DİB Görev ve Çalışma Yönergesi.

BİRİNCİ BÖLÜM

VAİZDE ARANAN NİTELİKLER

Vaaz, bir sanattır. Bu yüzden "Vaaz, kulûb-i kâsiyeyi telyîn, uyûn-i câmideyi idma' ve a'mâl-i fâsideyi ıslah için söz îrâd etme sanatı"dır." denmiştir. Tanımda geçen "kulûb-i kâsiyeyi telyîn" (katılaşmış kalpleri yumuşatmak), vaaz ile muhatabın kalbine girebilmeyi ve gönül imarını, "uyûn-i câmideyi idma'" (donmuş gözlerden yaş akıtmak), vaazın duygusal içeriğini ve etkisini, "a'mâl-i fâsideyi ıslah" (yanlış amelleri düzeltmek) ise, vaazın sonucunda meydana gelmesi beklenen kişisel gelişimi ve davranış değişikliğini ihsas ettirmektedir.

Vaiz/irşat görevlisi, başta Kur'an-ı Kerim olmak üzere Hz. Peygamberin (s.a.s) sünnetini, ilim ve hikmeti konuşturarak bu sanatı icra eden bir söz üstadı, söz sanatkârıdır. İnsanı inşa ve gönülleri imar etme mesuliyetini, Peygamber hassasiyetiyle taşıyan kimsedir. Vaiz, halk içinde Hak'la beraber olan, halka Hakk'ın kelamıyla hitap eden kişidir. Bu itibarla, İslam'ın güzelliklerini insanlara en iyi ve en doğru şekilde anlatmak gibi çok

önemli bir görev ve sorumluluğu üstlenen vaizin, birtakım niteliklere sahip olması gerekmektedir. Vaizi hizmette başarıya taşıyacak olan ve "olmazsa olmaz" mahiyetteki bu nitelikleri şöyle sıralayabiliriz:

1. İLMÎ VE MESLEKÎ NİTELİKLER

Kur'an-ı Kerim'in ilk emrinin "oku" olması, ilimle ilgili 750'den fazla ayetin ve yüzlerce hadisin bulunması, ilmin önemini açıkça ortaya koymaktadır. Yine Kur'an-ı Kerim'de Peygamber Efendimiz (s.a.s) özelinde bütün müminlere hitaben,

(وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا) "*...Allah'ım ilmimi artır, de*"[1] buyrulması, bizlere bu konuda önemli bir mesaj vermektedir. Yüce dinimizin ilmin, öğrenmenin ve öğretmenin üzerinde bu kadar durmasından hareketle inananların sürekli okumaları, kendilerini yenilemeleri gereği ortaya çıkmaktadır. Görevi, insanlara dini anlatmak olan vaizin/irşat görevlisinin, anlattıklarını karşısındaki kişinin zihnine nakşedebilmesi için gerek alanıyla, gerekse alanı dışındaki konularla ilgili çokça okuması, kendini sürekli güncellemesi gerekmektedir.

Vaizlerin alanlarında yeterince doğru ve sağlam bilgi sahibi olmaları çok önemlidir. Vaizler, alan bilgisi çerçevesinde başta Kur'an-ı Kerim ve siyer olmak üzere, Tefsir, Hadis, Fıkıh, İslam Tarihi, Ahlak, Kelam, Tasavvuf, Dinler Tarihi, Mezhepler Tarihi, Yaşayan Dünya Dinleri, Siyaset ve

1 Tâhâ, 20/114.

Medeniyet Tarihi ile Güncel Dinî Akım ve Oluşumlar gibi alanlarda belli düzeyde bilgiye sahip olmalıdırlar. Bütün bunlara ilaveten, görevin gerektirdiği ölçüde Arapça bilmeleri önem arz etmektedir.

A. KUR'AN BİLGİSİ

Hiç şüphesiz bir vaizin en önemli ve ilk kaynağı Yüce Kitabımız Kur'an-ı Kerim'dir. Zira Kur'an-ı Kerim'in bizzat kendisi bir vaaz ve öğüttür.[2] Bu yüzden vaizin Kur'an ile irtibatının güçlü olması gerekir.

Vaiz, Kur'an'ı yüzünden hatasız okuduğu gibi, onun mealine de hâkim olmalı, vaazlarında sıkça kullandığı ayetleri ezbere bilmelidir. Vaizin, kürsüde bir ayeti yanlış telaffuz etmesi, cemaat tarafından asla hoş karşılanmaz ve bu durum, onların vaiz hakkındaki düşüncelerini olumsuz yönde etkiler. Ayrıca vaizin, ayetleri doğru değerlendirebilmesi ve hataya düşmemesi için tefsir bilgisine sahip olması, hangi ayete hangi tefsirden/eserden bakması gerektiğini bilmesi de şarttır.

B. HADİS BİLGİSİ

Peygamber Efendimizin (s.a.s) hadisleri, Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci kaynaktır. Dolayısıyla vaizin/irşat görevlisinin, hadis alanında da bilgili olması gerekir. Hadis metinlerine, hadis literatürüne hâkim olmalıdır. Ayrıca hadislerle ilgili hangi kaynaktan yararlanacağını bilmeli ve hadisi, İslam'ın ruhuna uygun olarak yorumlama

2 Âl-i İmran, 3/138; bkz. Nur, 24/34.

kabiliyetine sahip olmalıdır. Vaizin ezberinde çokça hadisin bulunması, onun kürsüde akıcı bir dil ile konuşabilmesine ve kendini dinletebilmesine katkı sağlayacaktır.

C. AKÂİD VE FIKIH BİLGİSİ

Vaiz, İslam'ın inanç esaslarını çok iyi bilmeli, özellikle farklı inanç gruplarından gelebilecek muhtemel soruları cevaplama yetisine sahip olmalıdır. O, bilgilerini ilmî ve mantıkî verilerle desteklemeli, aklî istidlallere önem vermelidir. Çağın getirdiği çeşitli aşırılıklar ve sapmalarla mücadele yöntemlerini geliştirmelidir. Kendi dinî inancını ve görüşünü savunurken asla şiddete başvurmamalı, sabırla ve sağlam temellere dayanan bir yöntem takip etmelidir. Şiddetin muhatabı ikna edemeyeceğini, aksine belki de kapanmaz yaralara neden olabileceğini aklından çıkarmamalıdır.

Vaizin iyi bir fıkıh bilgisine sahip olması son derece önemlidir. Çünkü, gerek vaaz esnasında, gerekse vaaz haricinde fıkhî sorularla karşılaşacaktır. Dinî, sosyal, kültürel vb. hemen her alandan soru yöneltilen vaizin, muhatabını doğru bilgilerle tatmin edecek cevaplar verebilmesi için gerekli düzeyde donanıma sahip olması gerekir. Bir vaizin, kendisine yöneltilen herhangi bir soruya gerekli cevabı verememesi, onun mesleğini olumsuz yönde etkileyecektir. Ayrıca konunun manevî sorumluluğu da göz önünde bulundurulduğunda vaizin ne denli hassas bir görev ifa ettiği ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla vaiz, ortaya çıkan her türlü dinî soruyu takip etmeli, Din İşleri Yüksek Kurulu kararlarını da çok iyi özümsemelidir.

D. DİĞER BİLGİLER

Vaiz, gerek alanıyla, gerekse alanı dışındaki konularla ilgili sürekli okuma faaliyeti içerisinde olmalı, bilgi haznesini doldurmalıdır. Okumayı alışkanlık hâline getirmeden veya bir iki kitap, makale okumakla güzel konuşan, söyledikleri dinlenen bir vaiz olmak zordur. Büyük hatiplerin çoğu, başarılarını, okudukları kitaplara borçludurlar. Okuma alışkanlığı olmayan bir irşat görevlisi, aynı konuları aynı örneklerle anlatmak zorunda kalabilir. Bu da muhataplarının "hocamız hep aynı şeyleri anlatıyor" demelerine sebep olacaktır. Vaiz, kendini yenileme yolunun ilim ve öğrenme aşkı olduğunu unutmamalıdır.

Tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve tasavvuf gibi temel İslam bilimlerinin yanında, aktüel bilginin gücü de son derece önemlidir. Dinî konuların yanı sıra sosyal, siyasi, bilimsel ve kültürel alanlarla ilgilenmeyen bir hatibin, kendisini dinamik tutması mümkün değildir. Bunun yanında, yaşadığı toplumun değer yargıları da vaiz için içselleştirilmesi gereken hususlardır. Aksi takdirde onun, muhatabının ihtiyacına cevap vermesi ve ilgisini çekmesi pek mümkün değildir. Bu sebeple, yeni gelişmeler ve aktüel olaylar vahyin ekseninde değerlendirilmeli ve geleneğin mirasıyla yoğrulup insanlara öylece sunulmalıdır. Bu itibarla vaiz, bir ayağıyla geleneğe sağlam basarken, diğer ayağıyla ilmî ve fikrî gelişmeleri sıcağı sıcağına takip edebilmelidir. Bir yandan günceli takip ederken, diğer taraftan zaman, mekan ve hitap ettiği kitle itibariyle mesajını güncelleyebilmelidir. Vaiz, sürekli ruhî ve fikrî bir atılım içinde olmalıdır ki

bu durum vaaza ve dolayısıyla muhatap kitleye olumlu bir şekilde yansıyabilsin.

Vaiz, uzmanlık isteyen konularda yersiz yorumlar yapmaktan kaçınmalı, bilimsel gelişme ve yöntemleri yakından takip etmeli, yanlış bilgi veren ya da eksik ve yanlış yorum yapan bir kişi konumuna düşmemelidir. Ayrıca güncel dinî meselelerde yeterli donanıma sahip ve muhatap kitlenin ihtiyacına cevap verebilecek durumda olmalıdır.

Vaizin, İslam'ı bütün olarak anlaması son derece önemlidir. Aksi takdirde dinin önceliklerini ve dinin her bir emrinin dinin bütünü içinde nereye oturduğunu kavrayamaz; meseleleri ve İslam'ın hiyerarşik yapısını karıştırabilir. Söz gelimi, bir vaiz, namazı anlatınca dinleyen, dinin namazdan ibaret olduğunu, namaz kılmakla cennete girileceğini düşünür hâle gelirse, bunu İslam'ın bütünlüğüyle bağdaştırmak mümkün değildir. Dolayısıyla o vaiz, İslam'ı bütünüyle görememiş ve cemaatine gösterememiş demektir.

Vaizlerin, sağlam ve sahih bilgiye ulaşabilmek için araştırma yöntemleri, materyal hazırlama ve geliştirme, zaman yönetimi gibi alanlarda da bilgi sahibi olmaları, hizmetlerini daha etkin ve verimli bir şekilde yapabilmeleri açısından önem arz etmektedir.

2. KİŞİSEL NİTELİKLER

Vaaz ve irşat, nebevî bir hizmettir. Dolayısıyla, Peygamber mesleği olarak nitelendirilen irşat hizmetini yerine getirecek vaizin Kur'an'da işa-

ret edilen ahlakî özelliklere sahip olması ayrı bir önem taşımaktadır. Vaizlikte ilmî kudretin yanı sıra ahlakî fazilet de temel esaslardandır. Yüce Kitabımızda Hz. Peygamberin (s.a.s) tebliğ misyonundan söz edilirken;

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا وَدَاعِيًا إِلَى اللّٰهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا

"Ey Peygamber! Biz seni bir şahit, bir müjdeci, bir uyarıcı; Allah'ın izniyle kendi yoluna çağıran bir davetçi ve aydınlatıcı bir kandil olarak gönderdik"[3] buyrulmaktadır. Aynı misyonun, günümüz temsilcisi olan vaiz tarafından da taşınması ve bunun için çaba harcanması gerekmektedir. Kişisel nitelik kavramı, elbette sınırları son derece geniş bir alanı içermektedir. Burada daha çok vaizlik mesleği ile doğrudan ilgili olan ve vaazın verimliliğini birinci derecede etkileyen bazı özelliklerden bahsedilecektir. Bunları da şu şekilde sıralamak mümkündür:

A. İLİM-AMEL BÜTÜNLÜĞÜ

Vaizlerde bulunması gereken ahlakî niteliklerin en önemlisi, söz-eylem bütünlüğüdür. Vaiz, hâli lisanına, lisanı da hâline uygun olacak tarzda, olduğu gibi görünüp, göründüğü gibi olmalıdır.

Doğru, güvenilir, yeterli bilgi ve o bilgiyi aktarma yollarını bilmek, vaiz için olmazsa olmaz kurallardan olmakla beraber bunlar yeterli değildir. Ayrıca, bilgi ve metodun örnek kişiliğe sahip

3 Ahzab, 33/45-46.

bir vaiz tarafından sunulması, söylenenlerin etkisini artıracaktır. Örnek kişilik, söyleneni kuvvetlendirir, muhatabı rahatlatır, ona güven verir ve etkileşime imkân sağlar.

Vaizin, öz-söz bütünlüğünü sağlayamadan gönülleri mamur hâle getirme misyonunu üstlenmesi mümkün değildir. Bu itibarla o, dilini gönlüne ve gönlünü diline uygun hâle getirmelidir. Mevlâna'nın dediği gibi; gündüz diktiğini gece sökmemelidir.

Vaiz, vaaz konusunda kendisini ihmal etmemeli, zaman zaman vaaz dinlemeli ve öğüt almalıdır. Sadece başkalarına değil, aynı zamanda kendi nefsine öğüt vererek işe başlamalıdır.

أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ
أَفَلَا تَعْقِلُونَ

"İnsanlara iyiliği emredip kendinizi (kendinize iyiliği emretmeyi) unutuyor musunuz?"[4] ayeti, müminlerde bulunması gereken örnek ahlak hakkında bize ışık tutmaktadır.

Bu doğrultuda "salah olmadan ıslah olmaz, reşât olmadan irşat olmaz" kaideleri gereği, toplumu ıslah etmek isteyen bir vaizin bu işe önce kendisinden başlamasının önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Peygamber Efendimizin (s.a.s) yirmi üç sene gibi çok kısa bir sürede, şaşkınlık içerisinde yolunu kaybetmiş bir cahiliye toplumunu mutluluk ve huzur toplumu hâline getirmesinin

---

4 Bakara, 2/44.

sırrı, anlattıklarını bizzat kendi hayatında uygulaması ve çevresindeki insanlara örnek olmasıdır.

B. SAMİMİYET

Verilen hizmetin etkili ve verimli olabilmesi, din görevlisinin samimi olup olmamasıyla doğru orantılıdır. Samimiyetten uzak söz ve davranışlar, dış görünüş itibariyle ne kadar çekici olursa olsun, insanlar üzerinde yeterince etkili olmamaktadır.

Gerek Allah ile gerekse insanlar ile olan ilişkilerimizde niyet son derece önemlidir. Peygamber Efendimiz (s.a.s), amellerin niyetlere göre değer kazandığını, herkesin niyeti ne ise, eline geçecek olanın da o olduğunu bildirmektedir.[5] *"Din samimiyettir"*[6] hadisinde de kişinin Yüce Allah'a, O'nun kitaplarına, peygamberlerine, bütün müminlere karşı samimi, öz-söz bütünlüğü içerisinde olması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, Allah rızası gözetilmeden yapılan işlerin insana bir hayrının olmayacağı da Yüce Kitabımız Kur'an'ın beyanıdır.[7]

Vaizin, mesleğini severek, isteyerek ve gönüllü olarak yapması, yaptığı işten haz duyması, kısaca meslekî memnuniyet düzeyinin yüksek olması çok önemlidir. Mesleğini sevmeyen, istemeyerek yapan, görev ve sorumluluklarının farkında olmayan bir vaizin hizmet üretmesi ve başarılı olması mümkün değildir. Vaiz, yaptığı işi sıradan bir meslek gibi görmemeli, üzerindeki manevi yü-

5 Buharî, Bed'ü'l-Vahy, 1; Ebu Dâvûd, Talak, 11.

6 Müslim, İman, 23; Ebu Dâvûd, Edep, 67.

7 Bakara, 2/264; Maûn, 107/6; Hûd, 11/15-16.

kün verdiği sorumluluk bilinci ile hareket ederek insanları dine, hayra ve güzelliğe çağırmak için kendi fırsatını kendisi oluşturmalı, mesai mefhumu gözetmemelidir. Üstlendiği bu görevi yerine getirirken daima hakkı söylemeli, dinin emir ve yasaklarını olduğu gibi aktarmalı, hiçbir dünyevî endişeye kapılmamalıdır. Zira "iyiliği emredip kötülüğe engel olmak", Allah katında son derece mühim olan ve inananların yerine getirmesi gereken bir görevdir. Toplumda bu görevi ifa eden aktörler konumundaki vaizlerin de Kur'an ve sahih sünnete dayanarak hakk'ı söyledikleri müddetçe kınanmak ve ayıplanmak gibi olumsuz durumlarla karşılaşmaktan çekinmemeleri gerekir.

C. GÜVENİLİRLİK

Vaizin, hedef kitlesinde istenen etkiyi meydana getirebilmesi, 'emin' bir kişi olmasına bağlıdır. İrşat görevlisi/vaiz, sadece mahalle ve cami ile bağlantılı bir noktada değil, yaşam faaliyetlerinin sürdüğü her alanda söyleyecek sözü olan düşünce insanı, adeta bir kanaat önderi olabilmelidir. Peygamber Efendimiz (s.a.s), bu hususta da vaizler için en güzel örnektir. Unutulmamalıdır ki; Gönüller Sultanı, henüz peygamberlik vazifesi verilmeden "Muhammedü'l-Emin" sıfatıyla kabul edilmiş ve toplumda meydana gelen anlaşmazlıkların çözüm mercii olmuştur.

D. HERKESE EŞİT MESAFEDE OLMAK

Vaiz, toplumun her kesimine hizmet vermek durumunda olduğu için, insanlar arasında ırk, dil, mezhep, parti ve cemaat ayrımı gözetmek-

sizin, herkesi kucaklayıcı bir yaklaşım içerisinde olmalıdır. Konuşmalarında ve sosyal ilişkilerinde taraf tutmayıp dengeli olmak, vaizde bulunması gereken özelliklerin en önemlilerindendir. Çünkü toplum içerisinde farklı düşüncelere, değişik mezhep, tarikat ve politik görüşlere sahip insanlar, vaazını dinledikleri müftü, vaiz ya da imama saygı, sevgi ve güvenle bağlanmak, onlardan din adına bir şeyler öğrenmek isterler. Hatip de bu doğrultuda güvenini zedeleyecek söz ve tavırlardan uzak durmalıdır.

E. İLETİŞİM BECERİSİ

Vaizler, her konuda olduğu gibi, iletişim konusunda da uzman olmalı, cemaatiyle ve çevresiyle iyi iletişim kurabilmelidirler. İletişim becerisine sahip olması gereken vaiz, insanlar arası iletişimi sağlayan selam, güler yüz, güzel söz söyleme, tevazu ve cömertlik gibi hasletlere sahip olmakla birlikte, iletişimi bozan bencillik, gurur, kibir, öfke, yalan gibi olumsuz durumlardan da kaçınmalıdır.

Beden dilini iyi ve yerinde kullanmak, vaazın etkili olması açısından büyük önem taşır. Tebessüm buna örnek olarak verilebilir. Gülümseme, "seni gördüğüm, seninle beraber olduğum için mutluyum." anlamına gelir. Tebessüm eden vaizin yaptığı vaaz, daha kolay kabul görür, insanlara daha çabuk ulaşır. Tebessümü ilke edinen vaiz, daha başarılı olur. Nitekim tebessümü sadaka

kabul eden[8] Peygamberimiz (s.a.s), her zaman mütebessim davranmıştır.

F. HEDEF KİTLEYİ TANIMA

Vaizin başarıyı yakalayabilmesi için muhatap kitlesini psikolojik, sosyolojik vb. yönlerden iyi tanıması gerekir. Din hizmeti yürüten kimse, bir sosyolog ve psikolog gibi hitap ettiği kitleyi gözlem altında tutmalı ve muhataplarının dinî hayatlarında değişim olup olmadığını tespit etmelidir. İrşat görevlisi, başarısını halkın teveccühüne göre değil, onların ahlakî yönden olgunlaşmalarına ve dinî duygularının gelişimine göre ölçmelidir.

Muhataplar tanınınca, onlara söylenecek sözleri ve üslûbu tayin ve tespit etmek kolaylaşır. Bu, doktorun hastasını yakından tanıması, bilmesi gibidir. Ezbere reçete yazılamayacağı gibi, ezbere vaaz ve nasihat da yapılamaz.

G. GENEL KÜLTÜR

Bir vaiz için genel kültür, vaazlarını tekdüzelikten kurtarma, zenginleştirme ve anlattıklarının anlaşılmasını kolaylaştırma gibi önemli işlevler görür. Sunulan bilgilerin hayatın içindeki farklı alanlarla ilişkilendirilip, dinleyiciler için anlamlı kılınabilmesi, vaizin sahip olduğu genel kültür düzeyiyle alakalıdır.

Genel kültür düzeyi yüksek vaizler, konuşmalarının başında yapacakları ilginç girişler, yeri geldikçe verecekleri çarpıcı örnekler ve sorularla dinleyicilerin ilgisini canlı tutarlar. Öte yandan

8 Tirmizî, Birr, 36.

dinleyiciler, kendilerine dini öğreten, dinî anlayışlarını geliştirmeye ve pekiştirmeye çalışan, bir anlamda hayat tarzını biçimlendiren vaizin kendilerinden daha bilgili, daha kültürlü ve daha görgülü olmasını beklerler. Bu bakımdan vaiz, içinde yaşadığı toplumun sosyo-kültürel ve dinî yapısını, örf ve âdetlerini, değer yargılarını, sorunlarını ve beklentilerini, hatta bu konulardaki yöresel farklılıkları bilmelidir. Aynı zamanda yakın çevresinden başlamak üzere yörenin, bölgenin, ülkenin ve hatta dünyanın gündemini takip etmeli, bütün faaliyetlerinde bunları göz önünde bulundurmalıdır.

H. DIŞ GÖRÜNÜŞ

Dış görünüş ve fiziksel özelliklerin, kişinin saygınlığı ve daha çabuk kabul görmesi bakımından etkili olduğu çeşitli bilimsel araştırmalarla ortaya konmuştur.[9] Bu nedenle vaizin, gerek görev esnasında, gerekse sosyal hayatın içinde düzgün, temiz, sade ve hoşa giden bir kılık-kıyafet içerisinde olması, kişisel bakım ve temizliğe özen göstermesi gerekir.

Sevilmek için elbette önce sevmek gerekir. Sevmek; ilgilenmektir, muhataba değer verip saygı göstermek ve diğergam olmaktır. Vaiz konuşurken, dinlerken, sözünde, sohbetinde, bütün tutum ve davranışlarında zarif ve kibar olmalıdır. İnsan ilişkilerinde âdâb-ı muaşereti herkesten daha iyi bilmeli, bunlara herkesten daha fazla uymalıdır. Rahmet Peygamberinin en olumsuz

9 Kamuran Çilenti, ***Eğitim Teknolojisi ve Öğretim***, s . 39, Ankara, 1988.

şartlarda dahi çevresine yaydığı pozitif enerjiyi yayabilmeli, insanları kendi etrafında toplayabilmeli ve sözünü dinletebilmelidir.

İ. EMPATİ

İletişimde önemli ilkelerden biri de "empati"dir. Empati, "Bir kişinin kendisini, karşısındaki kişinin yerine koyarak olaylara onun bakış açısıyla bakması, o kişinin duygularını ve düşüncelerini doğru olarak anlaması, hissetmesi ve bu durumu ona iletmesi süreci" olarak tanımlanmaktadır.[10]

Empati, farklı duygu ve düşünceleri, farklı kişileri daha iyi anlama imkânı sunar. Empatiyi, diğerlerini anlama çabası olarak içselleştirmiş bir vaiz, her konuda kendini ötekinin yerine koyabilme becerisini kazanır. Böylece muhatabının ihtiyaç ve beklentilerine uygun mesajlar düzenleyerek onun iletişime açık hâle gelmesini sağlamış olur.

Empati becerisine sahip bir vaiz, sadece kendi inançlarını, değerlerini, duygu ve düşüncelerini paylaşanlarla değil, paylaşmayanlarla da iletişim kurabilir. Herkesin kendisi gibi inanması ve düşünmesinin mümkün olmadığını[11] bilerek 'bir arada yaşayabilme' kültürünün oluşmasına rehberlik edebilir.

---

10 Üstün Dökmen, ***İletişim Çatışmaları ve Empati***, Sistem Yayıncılık, s. 135, Ankara 2004.

11 bkz. Mâide, 5/48; Nahl, 16/93; Yunus, 10/99; İsrâ, 17/84.

J. GÖNÜL İNSANI OLMAK

Vaizlik, bir meslek olmanın ötesinde, ilahî ve nebevî mesajları insanlara aktarmayı içerdiğinden büyük bir sorumluluğu gerektirir. Vaiz, Peygamber kürsüsünün emanetçisidir. Bu yönüyle vaizlik, her şeyden önce hasbîliği ve gönül insanı olabilmeyi gerektirir. Son derece kutsal bir görevi icra eden vaizin, gönül dünyası sevgi ve merhametle engin, zihin dünyası bilgi ve hikmetle zengin olmalıdır.

Gönül insanı olabilmek, gönlü Mevlâ'ya her daim açık tutabilmekle başlar. Vaizin Hakk'a muhabbeti arttıkça, bu durum, halka hizmetteki verimliliğini de artıracaktır. Gönül insanı, her varlığa Hakk'ın esmasının zuhuru, her hadiseye de Musa (a.s.) ile Hızır'ın yolculuğu misali nice manalar taşıdığının idrakiyle bakabilendir. Yaratanının hatırına yaratılanı hoş görebilme erdemine haiz olandır. İnsanları ayırım yapmaksızın kucaklayabilendir.

Gönül imarını hedefleyen vaiz, kalbi işgal eden inat, haset, kin, intikam, nefret gibi her türlü menfî duygu ve manevî hastalığa vaazıyla şifa sunabilmeli, bir anlamda gönül tabibi olmalıdır. Yürekleri muhabbet, merhamet ve hikmetle yeniden inşa edebilmelidir. Muhataplara karşı duyulan sevgi ve şefkat, hizmet sabrının, tepkilere dayanma gücünün kaynağıdır. Bu da herkesten çok, irşat ve tebliğ kadrolarına yakışır.

Ayrıca Başkanlığımız mevzuatında vaiz, uzman vaiz, başvaiz ve Başkanlık Vaizi olarak atanabilmek için gerekli şartlar ayrıntılı olarak

belirlenmiştir.[12] Buna göre ilk defa vaiz olarak atanabilmek için dört yıllık dinî yüksek öğrenim mezunu olmak, ihtisas kursunu başarı ile bitirmiş olmak gerekir. Bu şartlar, vaizde bulunması gereken ilmî ve meslekî yeterliğe işaret etmektedir.

12 Detaylı bilgi için bkz. DİB Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun, DİB Atama ve Yer Değiştirme Yönetmeliği, DİB Vaizlik, Kur'an Kursu Öğreticiliği, İmam-Hatiplik ve Müezzin Kayyımlık Kadrolarına Atama ve Bu Kadroların Kariyer Basamaklarında Yükselme Yönetmeliği, DİB Görev ve Çalışma Yönergesi.

İKİNCİ BÖLÜM

VAAZ HAZIRLAMA YÖNTEMLERİ

Şüphesiz vaazın istenilen hedefe ulaşmasında yapılan hazırlığın önemli bir etkisi vardır. Bu bölümde 'etkili bir vaaz nasıl hazırlanır?' sorusunun cevapları aranacak ve vaazlarda konu seçimi, ayetlerden, hadislerden ve kıssalardan yararlanma yöntemleri üzerinde durulacaktır.

1. UYGUN KONU SEÇİMİ VE GÜNCEL HAYATLA İLİŞKİLENDİRME

Öncelikle iyi bir vaazda konu seçiminin rolü yadsınamaz bir gerçektir. Özellikle gündem doğrultusunda tespit edilen bir vaaz konusu, âdeta sebeb-i nüzûl ve sebeb-i vürûdun gördüğü işlevi görecek ve vaazın istenilen hedefe ulaşmasına önemli katkı sağlayacaktır. Bu noktada konu seçimi, seçilen konuların ayet ve hadisler ışığında güncel hayatla ilişkilendirilmesi son derece önemlidir.

İman etmenin ancak salih amelle kemale ereceği ve salih amelin de bilhassa başkalarıyla ilişkilerimizde ortaya çıkacağına dair ayetler, gün-

cel hayatla irtibatlandırılarak anlatılabilir. Ayrıca '*Kur'an okuyan müminin misali portakal gibidir, kokusu güzel, tadı hoştur. Kur'an okumayan müminin misali hurma gibidir, tadı hoştur, fakat kokusu yoktur. Kur'an okuyan facirin misali acı hurma gibidir, kokusu güzeldir, tadı acıdır. Kur'an okumayan facirin misali Ebu Cehil karpuzu gibidir, tadı acıdır, kokusu da yoktur.*'[1] hadisi, Kur'an'ı anlama ve yaşamaya dair toplumsal hafızaya vurguda bulunmaktadır.[2]

Konunun ayet ve hadislerle desteklenmesiyle birlikte, kıssa ve hikâyelerle de örneklendirilmesi, anlaşılırlığı sağlama bakımından faydalı olacaktır. Örneğin, her ne kadar farklı inanışlara sahip olsalar da, İbrahim peygamberin bir evlat olarak babasına saygılı hitabının ve iletişim dilini eksik etmemeye çalışmasının,[3] günümüzde 'biz ayrı dünyaların insanlarıyız' ifadelerindeki ötekileştirmenin yerini sarsmakta etkin olacağı muhakkaktır. Diğer Kur'an kıssalarının da, alınacak hisselerle, gündelik hayat bağlamında işlenmesi, kıssaların anlatılış amacına uygun olacaktır.

Hâsılı günümüzde vaiz, toplumun ilgi alanlarını, kültürel anlamda beslendiği kaynakları, popülariteye kadar her alanı dikkate almak zorundadır. Muhatap kitlesi içerisinde çocuklardan

1 Buharî, Et'ime 30, Fedâilu'l-Kur'ân 17, 36; Tevhid, 57; Müslim, Müsafirîn 243; Ebu Dâvûd, Edeb 19, 4329; Tirmizî, Edeb, 79; Nesâî, İman 32.

2 Zeki Duman, Asr-ı Saadette ve Günümüzde Kur'an'a Bakış Açısı, Kur'ân'ı Nasıl Anlamalıyız?, Tartışmalı İlmi Toplantı, s.34, Rağbet Yayınları, İstanbul, 2002.

3 Meryem, 19/41-49; Enam, 6/74.

yaşlılara kadar büyük bir kitleyle her gün programlarında bir araya geliyorsa, muhataplarının beslendikleri kaynakları, beklenti, bilgi, ihtiyaç, merak durumlarını da bilmesi, anlamaya çalışması, anlatımını sunmasında ve etkinliğini artırmasında faydalı olacaktır. Söz, 'seni anlarım, durumunun farkındayım' şeklinde bir mesajla muhataba aktarılabilirse, ona dinleme ve paylaşabilme cesareti verecektir. Hayata, dinlemeden sadece ayıp, günah kategorileriyle sığ bir bakış açısıyla bakanlar, hitap edecek çok az insan bulabilirler. Hz. Peygamber (s.a.s), kendileri gibi düşünmeyenlerle de iletişime geçmişse, bu onların yanlışlarını onayladığından değil, onları anlama ve dönüşüm sürecine girmelerine destek olabilme arzusundan kaynaklanmaktadır. Bu istek ise, anlamaya çalışmaksızın mümkün olmayacaktır.

2. VAAZ PLANI HAZIRLAMA

Çok kısa bir konuşmanın bile bir planı olması gerekir. Vaaz ise ortalama 30 ile 45 dakika gibi, uzun zaman dilimine yayılan bir konuşma türüdür. Böyle bir konuşmanın, özellikle iyi düşünülmüş bir planı olmalı ve hatip bu plana göre hareket etmelidir.

Plan yapmak hem vaizi, hem cemaati karmaşadan kurtarır. Vaiz, ne konuşacağını önceden bildiği gibi, cemaat de herhangi bir konuyu derli toplu ve sistemli bir şekilde kolaylıkla anlama imkânına kavuşur. Konuyla ilgili olarak iyi plan yapan bir vaizin kendine güveni tam olur ve ko-

nuşmasını bir mantık düzeni içinde sunma hususunda herhangi bir zorlukla karşılaşmaz.

Etkili vaaz, bir plan dahilinde yapılan vaazdır. Hitabeti çok güzel olsa bile vaiz, vaazını önceden hazırlamalıdır. Konuyla ilgili seçtiği ayet ve hadisleri, anlatacağı örnekleri kısaca not almalıdır. Aynı konuyu anlatacak olsa dahi her defasında planı gözden geçirmelidir.

Planı yaparken vaaz süresi dikkate alınmalıdır. Başkanlık mevzuatına göre, vaazların süresi en az 40 dakikadır.[4] Planın amacı, hem bu süreyi en verimli bir biçimde kullanarak başlanılan konuyu tamamlamak, hem de vaazı sistemli ve akıcı bir biçimde sunarak amaçları en üst düzeyde gerçekleştirmektir. Bu nedenle vaaz için kullanılacak malzemenin süreyle doğru orantılı olması önemlidir. Vaazın içeriğinin gereğinden fazla olması, sunumun eksik kalmasına, çok az olması ise vaizin tedirgin olmasına ve konunun anlaşılmamasına yol açabilir.

Vaazı zamanında bitirmeye özen göstermek gerekir. Başkanlık mevzuatına göre vaaz, ezanla birlikte bitirilmelidir.[5] Dolayısıyla ezan okunmadan önce konu özetlenip vaaza son verilmeli ve cemaatin ezanı dinlemesine imkân tanınmalıdır. Vaaz süresi içerisinde konu mutlaka tamamlanmalı, yarım bırakılmamalıdır. Konuyu yarım bırakıp "konumuza gelecek derste, gelecek vaazımızda devam edeceğiz" demek yanlıştır.

4 DİB, *Genelge 2007*, Madde: 10 (1/e).

5 DİB, *Genelge 2007*, Madde: 10 (1/e).

A. VAAZ PLANININ İÇERİĞİ

Bir vaaz planı; "giriş", "gelişme", "sonuç" ve "değerlendirme" olmak üzere 4 bölümden oluşabilir:

a. Giriş

Giriş, bütün konuşmaların olduğu gibi vaazın da en etkili bölümüdür. Dinleyiciler, konuşmacı hakkındaki ilk izlenimlerini konuşmanın bu bölümünde edinirler ve bu izlenimler konuşma boyunca etkisini sürdürür. Özellikle dinleyicilerinin karşısına ilk defa çıkan bir konuşmacının onlara vereceği ilk izlenimler çok daha anlamlıdır.

Vaazın giriş bölümünde hamd, salât-u selam ve dua ile başlandıktan sonra, bir ayet ve hadis ile konunun takdimi yapılmalı ve cemaatin hazır duruma gelmesi sağlanmalıdır. Bu arada, önemli bir kaynaktan veya dinleyicilerin sevdiği bir şahıstan kısa bir alıntı ile veya güncel bir olaya atıfta bulunarak konuya girmek de ilgi çekici ve etkileyici olabilir. Uzun girişlerden sakınılarak hemen vaaza başlanmalıdır. Bu bölüme 40 dakikalık bir vaazda 5 dakika ayrılabilir.

b. Gelişme

Bu bölüm, vaazın süre ve muhteva olarak en yoğun bölümüdür. Vaazın girişinde sağlanan olumlu izlenimlerin, ilgi ve dikkatin, konuşma süresince sürdürülebilmesi ve nihai hedeflere ulaşılması kolay değildir. Burada vaizin kişiliği yanında mesleğiyle ilgili bilgi, beceri ve deneyimi ve vaaz için yapmış olduğu hazırlık büyük önem taşımaktadır.

Vaaz planının omurgasını teşkil eden gelişme bölümünde ayet ve hadisler ışığında konu ortaya konulmalı, gerekli bağlantılar yapılıp muhtemel sorulara ve varsa konuya ilişkin görüşlere yer verilmelidir. Konu, günlük hayatla bağlantılar kurularak etraflıca ve beliğ bir şekilde açıklanmalıdır. Gereksiz ve yersiz tekrarlar cemaati sıkacağından konuyu sade bir dille, laf kalabalığı yerine az ve öz olarak kısa cümlelerle, somut örneklerle anlatmaya özen gösterilmelidir. Yerinde anlatılacak uygun hatıra ve gözlemler, konuyu canlı hâle getirebileceği için vaazı zenginleştirip anlamayı kolaylaştırabilir.

Yine bu bölümde hedef davranışlar dikkate alınarak muhtevanın etkili biçimde sunumu için gerekli olan etkinliklere yer verilir. Başlıklar arası bağlantılar için geçişler ve konunun toparlanması için ara özet noktaları belirlenir. Böylece, hem camiye sonradan gelenlerin konuya intibak etmeleri, hem de konunun toparlanması ve önemli yerlerin vurgulanması sağlanmış olacaktır. Bu bölüme 40 dakikalık bir vaazda 30 dakika ayrılabilir.

c. Sonuç

Sonuç bölümü konuşmacıya son bir şans daha verir. "Her şeyin iyisi, iyi bitendir" denilmiştir. Yeterli olmayan bir bitiş, ya da bitişi olmayan bir konuşma, içerik olarak çok iyi de olsa konuşmanın etkisini önemli ölçüde azaltır.

Sonuç bölümü vaaz için çok özel bir öneme sahiptir. Çünkü cemaat, genel olarak vaazın bu bölümünde hazır bulunmaktadır. Bu da vaazın bu

bölümünün çok iyi değerlendirilmesini gerektirmektedir. Bu bölümde vaaz konusuyla ilgili fikir ve düşüncelerin kısa bir özeti yer almalıdır. Öyle ki, sonuç bölümünü dikkatli bir şekilde dinleyen birisi, öncesini dinlememiş olsa bile, o günkü vaazda sunulan konuyla ilgili temel bilgileri öğrenebilmeli ve konunun önemini kavrayabilmelidir.

Son olarak da vaaz ile hedeflenen davranışların gerçekleşmesinin temenni edildiği, cemaat için güzel dileklere yer verilen sıcak, samimi ve herkesin anlayacağı yalın ve kısa bir dua ile vaaz bitirilmelidir. Vaazı dua yapmadan bitirmek uygun olmadığı gibi, uzunca dua yapmak da uygun değildir. 40 dakikalık vaazda bu bölüme 5 dakika ayrılabilir.

d. Değerlendirme

Yapılan bir işte gelişme kaydedebilmek için diğer faktörler yanında, o işle ilgili yapılacak objektif değerlendirmeler de büyük önem taşımaktadır. Vaazlarda değerlendirmeye ne kadar özen gösterilir, elde edilen veriler ne kadar önemsenirse, daha sonraki vaazlarda elde edilecek verim de o oranda yükselecektir.

Bir eğitim faaliyeti olarak vaazın değerlendirilmesi, vaazın sunumu ile birlikte başlayıp, vaaz bittikten sonra da devam etmelidir.

Vaazın sunumu esnasındaki verilerin en sağlıklısı, cemaatten alınan geri bildirimlerdir. Vaazda bu geri bildirimler sözlü değil, daha çok bakışlar, jest ve mimikler, oturuş, duruş vb. beden dili mesajları şeklinde olacaktır. Vaiz, kurduğu göz

iletişimi sayesinde cemaatin vaaza karşı ilgilerinin hangi düzeyde olduğunu, dikkatli bir şekilde dinleyip dinlemediklerini, sıkılıp sıkılmadıklarını, mesajlara karşı tepkilerinin mahiyetini bu sözsüz geri bildirimlerden izleyebilir.

Sunum bittikten sonra da bizzat cemaat ile görüşülerek onların kanaatleri, olumlu-olumsuz tepkileri, aynı zamanda da anlatılanların cemaat tarafından nasıl algılandığı, doğru anlaşılıp anlaşılmadığı araştırılmalıdır. Vaaz sonrasında cemaatin tutum ve davranışlarında bir değişiklik olup olmadığı, başka bir deyişle hedef davranışların gerçekleşip gerçekleşmediği izlenmelidir.

Bütün bunların ardından, elde edilen verilere göre bir durum tespiti yapılmalı, burada öncelikle vaazda sergilenen doğru ve olumlu tutumlar teyit edilmeli, sonra da belirlenen sorunların veya eksiklerin nedenleri ortaya konulmalıdır.

Son olarak da, cemaat tarafından vaaz muhtevasıyla ilgili olarak eksik veya yanlış anlaşılmalar olmuşsa bunların düzeltilmesi yoluna gidilmeli ve daha sonraki vaazlarda benzeri durumların yaşanmaması için önlemler alınmalıdır.

B. ÖRNEK BİR VAAZ PLANI

Bu başlık altında, yukarıda anlatılan plan çerçevesinde “tövbe” konusu ele alınacaktır.

Vaazın Konusu: Tövbe

Giriş: Vaaza, başlangıç dualarının ardından tövbe kelimesinin terim anlamı açıklanır ve kısaca tövbenin önemine değinilir. İnsanın beşer olduğu, bazı zayıf yönlerinin bulunduğu, unutkanlığı ve

hissiyatı sebebiyle her insanın hatalı davranışlarda bulunabileceği, bilerek ya da bilmeyerek günah işleyebileceği belirtilir. Günahlardan kurtulmanın en kısa yolunun tövbe etmek olduğu anlatılır.

Gelişme: Tövbe ile ilgili ana konular sistematik bir şekilde, başlıklar hâlinde yazılır ve bu başlıkların altında kullanılacak olan malzemeye yer verilir. Örneğin;

1. Tövbe pişmanlıktır. Bu başlık altında tövbenin sadece ağızdan çıkan bir söz olmadığı, gerçek tövbenin, günahları işleme karşısında duyulan derin bir pişmanlık ve gönülden bir nedamet olduğu anlatılır. Bu başlığın altı, konuyla ilgili hadis ve kıssalarla doldurulur.

2. Tövbe ibadettir. Allah'ın tövbe etmeyi emretmesi[6] sebebiyle tövbenin bir ibadet olduğu, Yüce Allah'ın, günahsız olduğu halde Hz. Peygambere istiğfarda bulunmasını emrettiği,[7] Hz. Peygamberin de her gün tövbe ve istiğfarda bulunduğu, dolayısıyla herkesin tövbe etmesi gerektiği anlatılır.

3. Mümin kulunun tövbesinden dolayı Allah sevinir.[8]

4. Tövbe kapısı kıyamete kadar açıktır.[9]

5. Tövbenin faydaları. Bu başlık altında şu alt başlıklara yer verilebilir:

---

6 Tahrim, 66/8; Nûr, 24/31; Zümer, 39/54.

7 Nasr, 110/3.

8 Buhârî, Da'avât 4; Müslim, Tevbe 3; Tirmizî, Kıyâmet 50.

9 Tirmizî, Daa'vât, 102; Müslim, Zikr 43.

a. Allah'ın sevgisini kazanmak.[10]

b. Tövbe ile günahlardan kurtulmak ve affedilmek.[11]

c. Temiz bir hayata yeniden başlama imkânı bulmak.

d. Tövbe, dünya hayatını güzelleştirir.

e. Allah'ın rahmetinin sonsuz ve tövbe kapısının da kıyamete kadar açık oluşuna güvenerek tövbe etmeyi geciktirmemek.

Sonuç ve Değerlendirme: Yukarıda anlatılanlar 3-4 dakika içinde özetlenir ve tövbe kavramı zihinlere iyice yerleştirilmeye çalışılır. Son olarak günahların affı ve tövbelerin kabulünü ihtiva eden kısa bir dua yapılır ve vaaz bitirilir.

3. VAAZLARDA AYETLERDEN YARARLANMA

Etkin bir vaaz sunumu için Kur'an ayetleri bir vaizin en temel kaynağıdır. Ayetlerden yararlanmada üç yol takip edilir: 1. Ayetleri seçmek, 2. Ayetleri anlamak, 3. Ayetleri anlatmak.

A. AYETLERİ SEÇMEK

Kur'an-ı Kerim'in hiçbir kitapta bulunmayan kendine özgü bir tertibi vardır. Bir konu, birçok sûre ve ayette dile getirilebilmektedir. Mesela faiz konusu, 4 sûrede 8 ayette geçmektedir.[12]

---

10 Bakara, 2/222.

11 Şûrâ, 42/25; Müslim, Tevbe 32; Tirmizî, Daa'vât 103; İbn Mâce, Zühd 30.

12 Bakara, 2/275, 276, 278, 279; Âl-i İmran, 3/130; Nisa, 4/160-161; Rûm, 30/39. İçki, 4 sûrede 6 ayette geçmektedir. Bakara, 2/219; Nisa, 4/43; Mâide, 5/90–91; Nahl, 16/66–67.

Bir konu, birçok sûre ve ayette dile getirildiği gibi, bir ayet, birden çok konuyu da içerebilmektedir. Mesela Şûrâ sûresinin 15. ayeti, on konuyu içermektedir.[13]

Bunlarla birlikte bir ayet, birden çok hüküm de içerebilmektedir. Mesela, Kur'an'ın en uzun ayeti olan ve "Müdayene Ayeti" olarak da bilinen Bakara sûresinin 281. ayeti, 10 hüküm içermektedir.[14]

Bu noktada ayet merkezli vaaz iki şekilde yapılabilir:

a) Bir ayet seçilir ve bu ayetin içerdiği konu ve hükümler anlatılabilir. Eski Diyanet İşleri Başkanlarımızdan Büyük İslam âlimi, fakih ve müfessir Ömer Nasuhi BİLMEN, Fatih, Beyazıt, Süleymaniye ve Ayasofya camilerinde vaazlarını bu yöntemle yapmıştır. Bir ayet seçmiş, önce ayetin mealini vermiş, sonra ana başlıklar hâlinde ayetin içerdiği konuları işlemiştir. Mesela Bakara sûresinin 277. ayetini "iman", "salih amel", "namaz" ve "iman ve salih amelin mükâfatı" başlıkları ile anlatmıştır.

---

13 (1) Davet, (2) dosdoğru olmak, (3) insanların arzularına uymamak, (4) kitaplara iman, (5) adalet, (6) Allah'ın Rab oluşu, (7) inanç ve eylem özgürlüğü, (8) din konusunun tartışılmaması, (9) öldükten sonra dirilme ve (10) Allah'ın insanları mahşerde toplaması.

14 (1) Borçla alışveriş yapmak. (2) Borçları yazmak. (3) Yazıcının adaletle yazması (4) Yazmasını bilmeyenin yazdırması. (5) Borçlanmalarda iki şahit tutmak. (6) Peşin alışverişler yazılmayabilir. (e) Peşin alışverişlerde şahit tutulmalıdır. (8) Yazıcı ve şahitlere zarar verilmemelidir. (9) Allah'a karşı gelmekten sakınmak (10) Allah'ın her şeyi bilen olması.

b) Bir konu seçilir, konu ile ilgili ayetler toplanır ve ayetlerin sadece konu ile ilgili cümleleri anlatılır. Günümüzde vaizlerimiz genellikle bu yöntemle vaaz etmektedir.

Gerek birinci, gerek ikinci yöntemde, bir ayetin içerdiği konular veya seçilen konu ile ilgili ayetlerin bulunması gerekir. Bu konuda en öncelikli faydalanılabilecek eser, Muhammed Fuat Abdulbaki'nin "el-Mu'cemü'l-Müfehres Li Elfazı'l-Kur'âni'l-Kerim" adlı eseridir. Her vaizin elinde bu eserin mutlaka bulunması gerekir. Bunun dışında bir konu ile ilgili ayetleri bulabilmek için bu konuda hazırlanmış eserlerden ve Kur'an meallerinin fihristlerinden yararlanılabilir. Ancak bir vaiz Kur'an'a hâkim olmalı, konu ile ilgili ayetleri Kur'an'dan bulabilmelidir. Bu imkâna sahip olabilmek için sürekli Kur'an okumak gerekir.

B. AYETLERİ ANLAMAK

Vaaz konusu ayetler seçildikten sonra ilk iş, o ayeti doğru bir şekilde anlamaktır. Ayetleri anlamak için önce ayetin "ne dediğini", sonra "ne demek istediğini" anlamak gerekir. Dolayısıyla ayetin ne dediği anlaşılmadan (anlam bilim, semantik), ne demek istediği kavranamaz (yorum bilim, hermenötik). Bu noktada ayetin ne dediğini anlamak için sözcüklerin zaman içinde kullanıldıkları anlamları, esas ve izafî manalarını ve anlam çeşitliliklerini bilmek gerekir. Çünkü, kelimeler hakiki veya mecazi anlamda kullanılabilir; sarih, kinaye, hafî, müşkil, mücmel veya müteşabih, mutlak, mukayyed, âmm ve has olabilir. Ayeti

anlamada bütün bunların bilinmesi gerekir. Dolayısıyla ayetleri anlamak için ayetlerde geçen her bir kelimenin anlamını bilmek ve anlamak, yukarıdaki hususlara dikkat etmek gerekir. Eğer yanlış anlam yüklenerek kelimelerin anlamı genişletilirse veya daraltılırsa, o ayet doğru anlaşılmamış olur. Bu itibarla sözcüklerin doğru anlaşılması şarttır.

Kelimenin anlaşılması kadar cümlenin anlaşılması da önemlidir. Bir cümleyi anlayabilmek için kelimeleri bilmek ve anlamak kadar, o cümlenin yapısı ve bağlamı da önemlidir. Cümle ihbarî mi inşaî mi, olumlu mu olumsuz mu, isim cümlesi mi fiil cümlesi mi, emir cümlesi mi nehiy cümlesi mi, vücup mu ibaha mı, irşat mı veya başka bir anlam mı ifade ediyor? Cümlede te'kit, takdim ve tehir var mı? Ayetin nüzul sebebi var mı? Ayet muhkem mi müteşabih mi? Ayetin ifade ettiği anlam ile ilgili başka ayet veya hadis var mı? Cümleyi anlamada bütün bu hususların dikkate alınması gerekir. Ayrıca ayetleri kendi bağlamı içinde anlamak, aynı konudaki ayetleri birlikte değerlendirmek, Kur'an-Sünnet bütünlüğüne dikkat etmek gerekir.

Bu anlama faaliyetinde sözlük ve tefsir kitaplarından yararlanılır, sahabe, tâbiîn ve diğer âlimlerin ayete nasıl anlam verdiklerine bakılır. Bir ayetin ne anlama geldiğini öğrenmek kadar, niçin ve nasıl o anlama geldiğini öğrenmek de gerekir. Anlama, açıklama ve yorumlama için dilbilim yanında, iyice düşünülüp muhakeme etmek, çağın bilgilerinden, öğrenme ve anlama tekniklerinden de yararlanmak elzemdir. Ayrıca anlama hususun-

da metin dili, üslup ve anlatım tarzının da önemli bir etken olduğu göz ardı edilmemelidir.

Ayetin ne demek istediğini anlamak, o ayeti derinlemesine bilmek, doğrudan ve dolaylı anlamlarını, işaretlerini, ilke ve hükümlerini, toplumlara ve çağlara vermek istediği mesajlarını, fıkhî hükümlerini anlamak ve bilmektir. Ayetin ne demek istediğini anlamak, anlamın anlamını bilmektir. "Ayet ne diyor?" sorusuna verilen cevap, ayeti anlamaktır. "Ayet ne demek istiyor" sorusuna verilen cevap, dinde derinlemesine bilgi sahibi olmaktır. Ayetin ne dediğini belirli düzeyde bilgi sahibi olanlar bilebilir, ne demek istediğini bilebilmek için konunun uzmanı olmak gerekir. Nitekim Kur'an'da bu gerçeğe "dinde tefekkuh" ifadesi ile işaret edilmiştir.[15] Tefsir yazarları, Kur'an'ın ne demek istediğini anlatmaya çalışmışlardır. Müçtehit imamlar, fıkhî görüşlerini Kur'an'ın ne demek istediğini araştırarak ortaya koymaya çalışmışlardır.

Ayetin ne dediğini ve ne demek istediğini anlayabilmemiz için şu örneği verebiliriz: Tebbet sûresinde Yüce Allah; Peygamber, İslam ve Müslüman düşmanı olan iki isimden söz ediyor. Peygamberin amcası Ebu Leheb ve karısı Ümmü Cemile. Allah bunları, kınıyor, lanetliyor ve cehennemle cezalandıracağını bildiriyor. Kur'an bununla ne demek istiyor, vermek istediği mesaj nedir? Kur'an'ın bu sûrede vermek istediği mesaj şudur: Kim Ebu Leheb ve karısı gibi davranırsa,

15 Tevbe, 9/122.

İslam'a ve Müslümanlara düşmanlık ederse Allah'ın kınamasına ve lanetine uğrar, Ebu Leheb ve karısı gibi cehennemle cezalandırılır.

C. AYETLERİ ANLATMAK

Vaiz, anlatacağı ayetleri, kelime ve cümleleri ile iyice anladıktan sonra yazmalı, harekelemeli ve müteaddit defalar okuyarak diline ve zihnine iyice yerleştirmelidir. Vaazlarda anlatacağı ayetleri Arapça metni ile okumalı, cümlelerin anlamını vermeli, kilit kavramları ve ayetin ifade ettiği hükümleri açıklamalıdır.

Ayetleri bağlamından koparmak, öncesini ve sonrasını dikkate almamak, anlamı bozacak veya değiştirecek şekilde ayetteki cümleleri yarım olarak almak, hatalı bir yöntem ve uygulamadır. Aynı şekilde vaaz esnasında iyice öğrenip hazmetmediği ve yanlış okuma ihtimali olan ayetleri okumak da yanlış bir yöntemdir.

Hasılı, ayetlerin seçiminde ve anlatımında, muhatap kitlenin durumunun dikkate alınması elzemdir. Aksi takdirde istenilen etkiyi göstermek ve netice elde etmek mümkün olmayacaktır. Çünkü, cemaatin bilgi seviyesinin yetmediği ve dolayısıyla kavrayamayacağı bir ayeti veya konuyu seçmek ve anlatmak, vaazın başarısızlığına ve cemaatin dağılmasına sebep olacaktır.[16]

16 bkz, Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ, *Kur'ân'ı ve Sünneti Anlamak*, Kar yayınları, Ankara, 2011.

4. VAAZLARDA HADİSLERDEN YARARLANMA

A. VAAZIN HAZIRLANMASI VE SUNULMASINDA HADİSLERİN YERİ VE ÖNEMİ

Vaazlarda yararlanılan en temel ikinci unsur da hadislerdir. Hz. Peygamberin sünnetinin yazılı vesikaları demek olan hadis-i şeriflerin, vaazın muhtevasında ayrı bir yeri ve önemi vardır. Çünkü Peygamberimiz (s.a.s), Kur'an ayetlerini ashabına ve bütün insanlığa tebliğ etmiş,[17] ayetleri tek tek okuyarak öğretmiştir. Allah Tealâ'nın verdiği görev gereği bu ayetlerin açıklamasını da bizzat kendisi üstlenmiş,[18] açıklanması gereken ayetleri izah etmiş, teşrî' görevi gereği ortaya koyduğu Kur'an'da bulunmayan hükümleri inananlara bildirmiş, ayrıca bütün bu ahkâmı, hayatının her safhasında uygulayarak tatbikî olarak göstermiştir. Allah Tealâ'nın, Müslümanlardan takip edilmesini istediği örnek hayat işte budur. Hayatın tüm alanlarını kapsayan bu örneğin adı Sünnet'tir.

Bu açıdan bakıldığında Sünnete tâbi olmak tabiri, çok kapsamlı ve önemli bir olguyu anlatmaktadır. İşte vaiz, kürsüde, en fazla bu örnek hayatı, Sünneti insanlara anlatmak durumundadır. Böyle olunca da onun kullanacağı bilgi ve belgeler, Peygamberimizin hadisleri olmaktadır. Kur'an ayetlerini açıklamanın yolu da hadislerden geçtiği için, Kur'an ve Sünnete ulaşmanın yolları bir yönüyle birleşmektedir. Bu sebeple vaiz, hazırlık merhalesinde hadis kaynakları ile çok irtibatlı

17 Maide, 5/67.

18 Nahl, 16/44.

olmalı, konusunu bu çerçeveye oturtmaya gayret etmelidir.

B. HADİS SEÇİMİNDE DİKKAT EDİLECEK ESASLAR

Peygamberimize (s.a.s) ait bir sözü nakletmek, muhataplarımıza bir hadisi anlatmak, önemli, bir o kadar da dikkat ve özen isteyen bir iştir. Bu konuda ashab-ı kiramın titizliği örnek alınmalıdır. Abdullah ibn Mesûd gibi, Kur'an bilgisi Hz. Peygamber tarafından methedilen bir büyük sahabi, rivayette bulunurken, "Resûlullah şöyle buyurdu" dememek için özen göstermekte, bir anlık gafletle bu cümleyi ağzından kaçırdığı için son derece üzülmekte, "bunun gibiydi", "buna benzer bir cümle söyledi" gibi sözleri tekrarlayarak huzursuzluğunu telafi etmeye çalışmaktadır.

Bu ve benzeri örnekler, hadis anlatacak kişinin mutlaka araştırma yapması gerektiğini ortaya koymaktadır. Hadisin muteber kaynaklardaki yerini tespit etmek, bu sözü Peygamber Efendimizin (s.a.s) söylediğine iyice kanaat getirmek, hatalı ve eksik nakil yapmamak için dikkatli olmak, hazırlık çalışmasının bazı safhalarıdır.

Vaiz de anlatacağı hadisleri seçerken bu hassasiyeti göstermelidir. Vaaz hazırlanırken uyulması gereken bazı esaslar şunlardır:

a. Makbul Hadisler Seçilmeli

Makbul tabiri geniş bir çerçeveyi ifade eder. Bu terim, umumiyetle "sahih" ve "hasen" hadisleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Ancak, az zayıf hadisler de bu gruba dahil edilebilir. Zira zayıf

hadislerin hiçbir işe yaramayacağı kanaati son derece yanlıştır. Bu kanaate varılmasında çok zaman zayıf hadislerin “mevzu” haberlerle karıştırılması rol oynadığı gibi, zayıf hadislerin mertebelerinin bulunduğunun dikkate alınmamasının da tesiri vardır.[19]

Bu noktada şöyle bir soru akla gelebilir: Dinî meseleleri anlatmak için zayıf hadise ihtiyaç var mı, zayıf hadisler vaazda kullanılabilir mi?

Sevgili Peygamberimiz (s.a.s), müminlerin sorduğu, öğrenmek istediği, ihtiyaç duyduğu her konuda konuşmuş, açıklamalarda bulunmuştur. Burada üzerinde duracağımız konu, bu hadislerin günümüze ve bizlere sağlam yollardan intikal etmiş olup olmadığı meselesidir. Eğer hadis, sağlam yollardan ulaşmışsa, sahih ve hasen ise, her konuda bu haberleri değerlendirmek mümkün olacaktır.

Vaiz, konu ile ilgili sahih ve hasen hadisleri değerlendirdikten sonra, eğer mutlaka zayıf senetle nakledilen bir haberi kullanmak istiyorsa, bazı ek çalışmalar yapmak mecburiyetindedir. Rivayet ve tahriç kitaplarımızda umumiyetle “da’îfu’l-isnad”, “fîhi da’fun”, “daîfun”, “daîfun cidden” ibareleriyle değerlendirilen zayıf hadislerin zayıflık derecesi, net ve tam olarak anlaşılamamaktadır. Haberin, vaaz ve faziletler konularında da olsa amel edilebilmesi için az zayıf olduğunun tespiti gerekmektedir. Zaman ve imkân açısından bu

19 Polat, Selahattin, ***Hadis Araştırmaları***, s. 128, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.

araştırmayı kendisi yapamayacak olan vaiz, bilenlerden, hadislerin zayıflık derecesini öğrendikten sonra, kürsü ve minbere taşımalıdır.

Tabii ki vaiz, makbul hadisleri seçebilmek için öncelikle hadis, hadis usulü ve muteber hadis kaynakları hakkında gerekli bilgiye, hadis kaynaklarına ulaşabilme imkânına ve bunlardan yararlanma becerisine sahip olmalıdır.

b. Hadisin Muhtevası Cemaate Uygun Olmalı

Vaazda yararlanılacak hadisin makbul olması kadar muhtevasının da cemaatin seviyesine uygun olması çok önemlidir. Cemaatin seviyesinden maksat, cemaatin bilgi birikimidir.

Bu hususta Peygamberimiz (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

أَنْزِلُوا النَّاسَ مَنَازِلَهُمْ

"İnsanlara durumlarına göre davranınız/muamele ediniz."[20]

Buharî'nin 'el-Camiu's-Sahîh' adlı hadis kitabında Hz. Ali'ye nispet edilen şu söz nakledilmektedir:

أَتُحِبُّونَ أَنْ يُكَذِّبَ اللهُ وَرَسُولُهُ: حَدِّثُوا النَّاسَ بِمَا يَعْرِفُونَ

"Siz, Allah ve Resûlü'nün yalanlanmasını arzu eder misiniz? O hâlde insanlara anlayabilecekleri/anlamaları mümkün olan şeyleri söyleyiniz."[21]

20 Ebu Dâvûd, Edeb, 23.

21 Buharî, İlim, 49.

Bu rivayetler, gerek hitap, gerekse diğer davranışlarda muhatabın durumunun dikkate alınması gerektiğini göstermektedir. Zira muhataplara, yeterli ön bilgiye sahip olmamaları nedeniyle kavrayamayacakları şeyleri -hadis bile olsa- söylemek/anlatmak, ciddi mahzurlara sebep olabilecektir.

Vaiz, çeşitli vasıtalarla cemaatinin durumunu tespite gayret etmelidir. Bu konuda, vaaz verilen camide cemaate devam etmek, bazı kişileri evinde veya işyerinde ziyaret ederek sohbet etmek, görevlilerin bilgilerine müracaat etmek, kendisinden önce orada konuşan vaiz ve hatiplerden sormak gibi yöntemlerden istifade edilebilir. Bu çalışmalar sonucunda oluşan kanaat, hitap esnasında, dinleyenlerin tavır ve hareketlerinin izlenmesi ile gelişir. Aynı seviyede bir cemaat bulmak pek mümkün olmadığı için, ortalama bir yol tutturmak, durumun elverdiği ölçüde her kesimi memnun edecek iniş ve çıkışlar yapmak uygun olacaktır.

c. Her Hadis Kürsüden Anlatılmamalı/ Nakledilmemeli

Allah Resulünden günümüze sahih bir yolla intikal eden, her biri hidayet rehberi olan hadis-i şeriflerin cemaate intikalinde bir kısıtlamadan söz etmek mümkün değildir. Ancak, birinci maddede ifade edilen hususa ilaveten bir tedriçten ve öncelik sıralamasından söz edilebilir. "Tedriç", eğitim-öğretim açısından da, tebliğ açısından da önemli bir prensiptir. Tedricî bir yöntemle Hz. Peygamberin sözlerine muhatap olan Müslüman fert, zamanla Sünnetin tümünü kavrayacak kıvama ulaşacaktır.

Hadislerin cemaate intikalinde dikkate alınması faydalı olan bir nokta da, yaygın mezhep kanaatleri ile çelişir görünen hadislerin durumudur. Bir mezhebin hükümlerini öğrenerek ve uygulayarak büyümüş bir insana, sahih olmasına rağmen o hükümden farklı bir hadisin anlatılması hâlinde, o kişinin hadisi kavraması mümkün olmayacak, yeterli açıklama yapılmadığı takdirde kafası karışacak, hatta sıkıntı yaşayacaktır. Böyle bir karmaşanın yaşanmaması için vaiz, takdim edeceği hadisleri belirlerken hitap edeceği kitlenin hassasiyetlerini dikkate almalı, tedriç prensibini de uygulayarak, izahını mümkün görmediği hadisleri sonraya bırakmalıdır. Eğer cemaatin fikrî alt yapısı müsaitse, onlara hadis-mezhep ilişkileri tafsilatlı olarak anlatılmalıdır.

5. VAAZLARDA KISSALARDAN YARARLANMA

Kur'an'ın üçte ikiye yakın kısmının tarihî olayları işaretle kıssa diliyle anlatılması, Hz. Peygamberin (s.a.s) de hadislerinde bu üslubu takip etmesi, kıssa dilinin eğitimdeki yadsınamaz yerini ortaya koymaktadır. Bir eğitim metodu olarak vaaz ve irşat faaliyetlerinde de kıssa dilinin kullanılması, sözü güçlendirme ve maksadı ifade etmede son derece önemlidir. Zira duygulara hitap etmesi, az sözle çok şey anlatması, olayları göz önünden geçiyormuş gibi canlandırması, örnek olarak anlatılan kişiyle dinleyenin kendini özdeşleştirmesi, düşünmeye ve ibret almaya sevk etmesi, kültürel değerlerin yine kıssalar yoluyla tevarüs

etmesi gibi pek çok özelliği, kıssa dilini, vaaz ve irşat faaliyetlerinde vazgeçilmez kılmaktadır.

A. HZ. PEYGAMBERİN (S.A.S) TEBLİĞ VE İRŞAT METODUNDA KISSANIN YERİ VE ÖNEMİ

Amacı insanlığa doğru yolu göstermek olan Peygamber Efendimiz (s.a.s), bu amacı gerçekleştirmek için bütün insanî çaba ve gayretleri ortaya koymuştur. Bunlardan bir tanesi de, dinî tebliğde birçok fonksiyonuyla önemli bir eğitim metodu olan "kıssa dili"dir. Sadece İslam dininde değil, bütün dinlerde, hatta beşerî ideolojilerin el kitaplarında dahi insanları etkileme adına bu yöntem kullanılagelmiştir. Yöntem bu kadar önemli olunca, uygulamasında dikkat edilmesi gereken hususlar da ayrıca önem arz etmektedir. Bu noktada Kur'an ayetleri ve Hz. Peygamberin (s.a.s) hadisleri, kıssa üslubu ve yönteminden nasıl yararlanılacağı hakkında yol gösterici olacaktır.

Peygamberimizin (s.a.s) bir konuda vermek istediği mesaj ya da dikkat çekilmesini istediği husus için seçtiği ve anlattığı kıssalar, din görevlileri için değerli birer örnek teşkil eder. Özellikle temel ahlaki ilkeleri içerisinde barındıran mesaj yüklü birçok örnek kıssa, Resulullahın (s.a.s) kıssa dilini, dinî tebliğde etkin bir unsur olarak kullandığını göstermektedir. Elbette bu durum, bugünün vaiz ve hatipleri için de eşsiz bir imkân alanı açmaktadır. Geniş halk kitlelerinin didaktik bir söylemle sağlanamayacak ölçüde etkilenmesi ve bu etkinin kısa sürede gerçekleşip uzun süre kalıcılığını koruması, vaizlerimizi, hadis kıssaları ile bezenmiş anlatımlara yönlendirmektedir. An-

cak şurası bir gerçektir ki, tarihsel süreç dikkate alındığında her hadis kıssasının ya da hadis diye sunulan kıssanın, dinî tebliğ faaliyetlerinde kullanılmaması gerektiği de ortadadır. İşte bu noktada hadis kıssalarının seçiminde ve anlatımında dikkate alınması gereken hususları sıralamak yerinde olacaktır.

B. KISSALARIN SEÇİMİNDE VE ANLATIMINDA DİKKAT EDİLECEK KRİTERLER

a) Anlatılacak kıssalar mutlaka sahih rivayetler arasından seçilmelidir. Hadis külliyatı, geniş bir yelpazeye sahiptir. Dolayısıyla, anlatılacak konuyla ilgili sahih rivayetlerin seçilmesine özen göstermek son derece mühimdir. Bu noktada hem sahih hadis kitaplarının, hem de mevzuat ve kıssacılar hakkında yazılan eserlerin iyi bilinmesi gerekmektedir. Yeri gelmişken kıssacılarla ve kullandıkları rivayetlerle ilgili yazılan İbnü'l-Cevzî'nin 'Kitabu'l-kussâs ve'l-müzekkirîn'i, İbn Teymiyye'nin 'Ehâdîsu'l-Kussâs'ı ve Suyutî'nin 'Tahzîru'l-havas min ekâzîbi'l-kussâs ve Tahziru'l-eykaz min ekâzîbi'l-vu'âz' adlı eserleri örnek olarak verilebilir.

b) Konuyu doğrudan ilgilendiren kıssaların seçimine özen gösterilmelidir. Bu noktada vaaz hazırlığı yapılırken konuya uygun kıssalar öncelikle Kur'an ve Hadis perspektifinde aranmalı ya da bunların dışında anlatılmak isteniyorsa nasslara, akla ve mantığa aykırı düşmeyecek, dinlediklerinde insanların zihinlerinde soru işaretleri bırakmayacak tarzdaki kıssalar tercih edilmelidir.

c) Anlatılan kıssalar anlama, anlamlandırma ve değerlendirme aşamalarında sorun olmamalıdır. Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, sahih bile olsa hedef kitlenin anlamakta zorluk çekeceği ya da yanlış anlayacağı kıssalar anlatılmamalıdır. Hatip, anlatacağı kıssanın ifade etmiş olduğu manaları bilmeli ve doğru olarak aktarabilmelidir. Rivayetlerdeki mecaz ve teşbihlerin farkındalığı içinde şerhlerden de yararlanarak hadisin vermek istediği mesajı önce kendi anlamalı, ardından da cemaatine anlatmalıdır.

Son olarak değerlendirme aşamasında kıssada verilmek istenen mesaj net olarak ifade edilmelidir. Kıssa dilinin belki de en önemli aşaması bu kısımdır. Zira günümüz insanı, her şeyi sorgular bir yapıya sahiptir. Dolayısıyla henüz hatip tarafından bile kavranamamış kıssaların anlatımı, cemaat üzerinde olumsuz bir etki bırakacağı gibi, dinin yanlış anlaşılmasına ve dinden uzaklaşılmasına da sebebiyet verebilecektir.

Burada genelde bütün vaizlerin kullandıkları ve sahih hadis kitaplarında geçen bir rivayeti örnek olarak vermek yerinde olacaktır. Söz gelimi, 99 kişiyi öldürüp tövbe yolu arayan bir adamın başından geçenlerin anlatıldığı hadis kıssası, yanlış anlamalara müsait, izaha muhtaç bir kıssadır.[22]

Mezkur hadis, vaizlerin sıkça yer verdiği bir rivayettir. Fakat yüzeysel bir şekilde anlatılıp geçiştirilirse, kelamî ve fıkhî birçok sıkıntıya sebep olacak bir karaktere sahiptir. Ancak burada Al-

22 Buharî, Enbiya, 54; Müslim, Tevbe 46, 47, 48.

lah'ın rahmeti üzerinde hakkıyla durulup konu ele alınırsa o zaman mesele açıklığa kavuşacak ve yanlış anlaşılmalara mahal verilmemiş olacaktır.

Konuyla ilgili bir başka örnek vermek gerekirse, yine ahlaka dair güçlü bir vurgu taşıyan şu kıssa zikredilebilir:

Ebu Hüreyre (r.a.)'den rivayet edildiğine göre, Resulullah (s.a.s) şöyle buyurmuştur:

بَيْنَمَا رَجُلٌ يَمْشِي فِي حُلَّةٍ تُعْجِبُهُ نَفْسُهُ مُرَجِّلٌ جُمَّتَهُ إِذْ خَسَفَ اللّٰهُ بِهِ فَهُوَ يَتَجَلْجَلُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

"*Vaktiyle kendini beğenmiş bir adam güzel elbisesini giymiş, saçını taramış, çalım satarak yürüyordu. Allah Teâlâ onu yerin dibine geçiriverdi. O şahıs kıyamete kadar debelenerek yerin dibini boylamaya devam edecektir.*"[23]

Güzel elbise giymek ve saç taramak yerilen değil, aksine övülen davranışlardır. Bu rivayet açıklanırken, aslında kibirli bir davranışın yerildiği ve Allah'ın bu kimseleri cezalandıracağı üzerinde durulmalı, rivayetin diğer kısmı da yanlış anlaşılmaktan kurtarılmalıdır.

ç) Kıssalarda asıl verilmek istenen mesaj üzerinde yoğunlaşılmalıdır. Olayın yaşanmış ya da yaşanmamış olması gibi polemiklerden uzak durulmalı ve kıssadaki net mesaj ortaya konulmalıdır.

d) Vaaz örgüsü içerisinde hadis kıssalarının yeri ve yoğunluğu iyi ayarlanmalıdır. Şüphesiz iyi

23 Buharî, Enbiya, 54, Libas, 5; Müslim, Libas, 49, 50; ayrıca bkz. Tirmizî, Kıyamet, 47; Nesâî, Ziynet, 101.

bir hatip, kıssa dilini vaazın neresinde ve hangi şekilde kullanması gerektiğini iyi bilmelidir. Bu, yerine göre bazen giriş bölümünde, bazen bitiş bölümünde, bazen de konunun ortasında ifade edilmelidir. Fakat bir hitabet kuralı olarak iyi bir giriş ya da iz bırakacak bir bitişin gayet önemli olduğu dikkate alındığında, kıssanın, konunun girişinde ya da bitişinde olması, dinleyicinin zihninde yer etmesi açısından önem arz etmektedir.

Bir vaaz sunumunda kıssaların yeri ne kadar önemliyse, yoğunluğu da en az o kadar önemlidir. Vaazı hikâye ve menkıbelere boğup masalımsı bir anlatım ortaya koymaktan kaçınılmalıdır. Aksine kıssalar, anlatılan konuyu desteklemek ve konunun zihin, gönül ve eylem dünyasında yer bulmasını sağlamak gibi bir işlev üstlenmeli, konuyu asla ikinci plana düşürmeyecek oranda olmalıdır. Ayrıca her vaazda, işlenen her konuda kıssa anlatmak da şart değildir. Kıssalar, gerektiğinde ve ihtiyaç duyulduğunda anlatılmalıdır.

e) Tarihî rivayetleri vaaz ve irşat faaliyetlerinde kullanırken ilmî çalışmalardan da mutlaka yararlanılmalıdır.

6. VAAZLARDA HİKMETLİ SÖZ VE ŞİİRLERDEN YARARLANMA

Din hizmetleri büyük ölçüde hitabet sanatıyla güzel ve etkili hâle gelebilmektedir. Cami içindeki ve dışındaki dinî faaliyetler irşat ve tebliğe dayandığından, ruha işleyen etkili konuşmalar hem konuşanın, hem de dinleyenin gönlünü ferahla-

tacak, konuya olan ilgi ve isteği artıracaktır. Peygamberler ve takipçileri, tebliğlerini daima kısa, özlü ve şiirsel ifadelerle yapmışlar, halkı duygulandırıp etkilemek için konuşmalarında belagat kaidelerine, ses unsurlarına büyük önem vermişlerdir. En güzel edebî kitap ve hitap olan Kur'an-ı Kerim, insanlara sözün en güzelini söylemelerini emretmiştir.

Din hizmetleri, camide başlayıp çeşitli etkinlik ve vesilelerle değişik ortamlara yayılan bir faaliyettir. Cami içinde verilen hutbe ve vaazlarla, cami dışında yapılan nikah, düğün, cenaze, doğum-ölüm, kandil, mevlid vb. törenlerde şiir etkili biçimde kullanılırsa, güzel ve hoş ortamların oluşmasına vesile olabilir. Şiir, sadece konuların güzel, düzgün ve etkili biçimde anlatılması için bir araç olarak kullanılmamalı, his ve hayale de etki etmelidir. Şiir, yaşanarak okunmalı, okunarak yaşanmalıdır. Her din görevlisinin bir şair olması beklenemeyeceğine göre, din görevlilerinde asgari bir şiir bilgisi, kültürü ve hazinesinin bulunması gerekmektedir.

Büyük ölçüde belâgat ve şiirle sağlanabilen akıcı ve çekici hitap, hem konuşanı, hem de dinleyeni teskin eden bir anlatım metodudur. Ancak, güzel ve etkili konuşmanın sadece yaldızlı ve süslü sözlerle olamayacağı, asıl önemli olanın muhteva olduğu da unutulmamalıdır. Dolayısıyla ilim, güzel konuşma ve yazmayla, güzel konuşma ve yazma da ilimle olmalıdır.

Hz. Peygamber (s.a.s), bir söz ustası olan şair Hassan bin Sabit'i güzel sözlerinden ve şiirlerin-

den dolayı övüp teşvik etmiştir. Ayrıca şiirleriyle İslam'a saldıran Ka'b bin Züheyr'i de yazdığı 'Banet Suad' adlı kasidesi vesilesiyle affedip kendisine hırkasını hediye etmiştir. Şairleri kötüleyen ayetler[24] indiği zaman şairlerden Hassan bin Sabit, Abdullah bin Revaha ve Ka'b bin Malik, Hz. Peygambere (s.a.s) gelip kendi durumlarını sormuşlar, Hz. Peygamber (s.a.s) de şairleri kötüleyen ayetlerden sonra gelen ve ***"Ancak iman edip salih amel işleyenler, Allah'ı çokça zikredenler ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar başka"***[25] ayetini okuyarak ayetlerde yerilen şairlerin, diliyle İslam'a saldıranlar olduğunu beyan etmiş, kendilerinin bunların dışında kaldığını belirtmiş ve şiir yazabilecekleri müjdesini vermiştir. ***"Kureyş'i hicvediniz, çünkü sizin hicviniz onları ok yağmuruna tutmaktan daha etkilidir"***[26] diyerek de şiirle yapılabilecek hizmete işaret etmiştir.

24 Bkz. Şuara, 26/224-226.

25 Şuara, 26/227.

26 Müslim, Fedâilu's-Sahâbe, 157.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

VAAZ SUNMA YÖNTEMLERİ

1. VAAZDA DİL VE ÜSLUBUN ÖNEMİ

Vaaz yoluyla insanları bilgilendirme ve toplumu aydınlatma hususunda dinî bilgilerin niteliği kadar, bu bilgileri sunuş biçiminin de önemli olduğu bir gerçektir. Sözü yumuşak ve güzel bir üslupla söylemek, mesajın muhatapta beklenen etkiyi göstermesi bakımından elzemdir. Güler yüz, tatlı dil, sempatik tavır ve etkileyici öğütler, hatibe güveni artıracağı gibi; kaba ve sert ifadeler, özensizce yapılan kırıcı, yüksek sesle ve şiddetli konuşmalar, dinleyenlerde bıkkınlık ve nefret hissi uyandırabilir. İnsanlara yumuşak dil ve güzel bir üslupla hitap etmenin sevdirici, özendirici, hatırlatıcı, düşündürücü, toplayıcı ve birleştirici bir özelliği vardır. Kur'an-ı Kerim'de güzel söz, kökü yerde sabit, dalları gökte olan ve her zaman meyve veren güzel ağaca; kötü söz ise, topraktan koparılmış, yerinde tutunamayan kötü ağaca benzetilmektedir.[1]

1 İbrahim 14/24-26.

Bu itibarla, dinimizin değerlerini insanlara anlatmakla görevli vaizler, yukarıda belirtilen hususlara riayet ederek Kur'an'ın ilkelerine ve Hz. Peygamberin sünnetine uygun bir üslup benimsemek durumundadırlar. Ayrıca vaizlerin, etkili ve verimli bir vaaz için aşağıda yer alan "etkili vaazın özellikleri" bölümünde sıralanan ilkelere riayet etmeleri de büyük önem arz etmektedir.

2. VAAZA BAŞLAMA YÖNTEMİ

Yapılan her işin bir usulü olduğu gibi, vaazın da kendine özgü başlama ve bitirme usulü vardır. İşi usulüne riayet ederek yapmak, o mesleğe duyulan saygıyı gösterir.

Vaaza girişin kısa ve anlaşılır olması, hedefe ulaşılmasında önemli bir etkendir. Uzun süren bir vaaz başlangıcı gereksiz olup, zaman israfı anlamına gelir. Özellikle cuma ve bayram gibi cemaatin, normal gün ve vakitlerden daha yoğun olduğu zaman dilimlerinde uzun bir başlangıçtan kaçınmak gerekir.

Vaaz ve vaizlere yönelik hazırlanmış kitapların mukaddimelerinde, farklı konu ve zamana göre muhtelif vaaza başlama duaları yer almaktadır. Eski Edirne Müftüsü Fevzî Efendi'nin (v. 1900) 'Mevhibetü'l-vehhâb fî ta'birâti'l-elkâb ve münâcâti rabbi'l-erbâb' adlı eseri, bu konuda örnek olarak zikredilebilir.

Söze eûzü besmele, hamdele ve salvele ile başlamak, bütün dinî hitabet türlerinde bulunması gereken bir yöntemdir. Günümüzde genellikle

tercih edilen vaaza başlama usul ve duaları şu şekilde sıralanabilir:

-Eûzü ve Besmele,

-Hamdele,

-Salvele,

-Konu ile ilgili bir ayet,

-Konu ile ilgili bir hadis,

-Başarılı ve etkili bir sunum için kısa bir dua.

Bu sıralama Arapça olarak şu ifadelerle yapılabilir:

أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ

بِسْــــمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ أَجْمَعِينَ.

قَالَ اللّٰهُ تَعَالَى فِي كِتَابِهِ الْكَرِيمِ

.... صَدَقَ اللّٰهُ الْعَظِيمُ

وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

...... صَدَقَ رَسُولُ اللّٰهِ فِيمَا قَالَ أَوْ كَمَا قَالَ أَوْ قَرِيبًا مِنْهُ

رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي يَفْقَهُوا قَوْلِي

سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ

سُبْحَانَكَ لَا فَهْمَ لَنَا إِلَّا مَا فَهَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْجَوَادُ الْكَرِيمُ

Ayrıca vaaza,

صَلُّوا عَلَي رَسُولِنَا مُحَمَّدٍ
صَلُّوا عَلَي طَبِيبِ قُلُوبِنَا مُحَمَّدٍ
صَلُّوا عَلَي شَفِيعِ ذُنُوبِنَا مُحَمَّدٍ

ya da

صَلُّوا عَلَي سِرَاجِ قُلُوبِنَا مُحَمَّدٍ
صَلُّوا عَلَي عِلَاجِ ذُنُوبِنَا مُحَمَّدٍ
صَلُّوا عَلَي تَاجِ رُؤُوسِنَا مُحَمَّدٍ

cümleleriyle[2] üç defa Hz. Peygambere salât-ü selam okuduktan sonra hamdele, eûzü besmele, ayet ve hadis okuyup "Yüce Rabbim, bana hüsn-i ifadeler (güzel anlatım), sizlere de hüsn-i istifadeler (güzel anlayış) nasip eylesin" gibi kısa bir dua ile de başlanabilir.

Ayrıca Peygamberimizin (s.a.s) hutbe mukaddimelerinde okuduğu,

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ نَحْمَدُهُ وَنَسْتَعِينُهُ وَنُؤْمِنُ بِهِ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْهِ وَنَسْتَغْفِرُهُ
وَنَتُوبُ إِلَيْهِ وَنَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا
مَنْ يَهْدِهِ اللّٰهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ وَمَنْ يُضْلِلْ فَلَا هَادِيَ لَهُ

ifadeleri[3], her konuya uygun nitelikte olması sebebiyle sonuna salvele, ayet ve hadis eklenerek vaaza başlama duası olarak okunabilir.

Ayrıca 'Hak Dini Kur'ân Dili' isimli tefsirin müellifi Merhum Elmalılı Muhammed Hamdi

2 Geniş bilgi için bk., Muhammed Fevzi Efendi, ***Mevhibetü'l-Vehhab***, s.11, İstanbul, 1325

3 bkz. İbn Kuteybe, Uyûnu'l-ahbâr, II, 231

Yazır'ın dillerde şöhret bulmuş şu sözleri de, vaazın mukaddimesinde okunmak için son derece uygundur:

İlâhî!
Hamdini sözüme sertâc ettim,
Zikrini kalbime mi'râc ettim,
Kitabını kendime minhâc ettim.
Ben yoktum sen var ettin,
Varlığından haberdar ettin,
Aşkınla gönlümü bîkarar ettin.
İnayetine sığındım, kapına geldim,
Hidayetine sığındım lütfuna geldim,
Kulluk edemedim affına geldim.
Şaşırtma beni, doğruyu söylet,
Neş'eni duyur hakikati öğret.
Sen duyurmazsan ben duyamam,
Sen söyletmezsen ben söyleyemem,
Sen sevdirmezsen ben sevdiremem.
Sevdir bize hep sevdiklerini,
Yerdir bize hep yerdiklerini,
Yâr et bize erdirdiklerini.
Sevdin Habibini, kâinata sevdirdin.
Sevdin de hil'atı risaleti giydirdin.
Makam-ı İbrahim'den Makam-ı Mahmud'a erdirdin.
Serveri asfiyâ kıldın. Hâtemi Enbiyâ kıldın. Muhammed Mustafâ kıldın.

Salâtü selâm, tahiyyâtü ikram, her türlü ihtiram ona, onun li ashab-ı etbaına Ya Rab!

Diğer taraftan, on-on beş dakikalık vaazlara, eûzü besmeleden sonra elhamdülillah, ve's-salâtü ve's-selâmü alâ Rasulullah gibi kısa başlangıç

cümleleriyle, bir ayet ve hadis okunarak başlanabilir.

3. VAAZI BİTİRME YÖNTEMİ

Namaz öncesi yapılan vaazlarda ezan okunmaya başlandığı anda vaaz bitirilmeli, ezan okunurken vaaz edilmemelidir. Çünkü ezanla birlikte cemaat daha da artmakta ve ezana odaklanmaktadır. Bu sebeple vaiz, ezan başladığı anda vaazı bitirmeli ve cemaatin ezanı dinlemesine fırsat vermelidir.

Ezan vakti yaklaştığında, vaazda işlenen konu çok kısa olarak birkaç cümle ile özetlenmelidir. Vaaz bitirilirken işlenen konu ile ilgili Türkçe-Arapça dua cümlelerine yer vermek uygundur. Her vaazın sonunda işlenen konuyla ilgili, Türkçe dua cümlesinin ardından Arapça olarak,

أَللّٰهُمَّ ارْزُقْنَا تَمَامَ النِّعْمَةِ وَدَوَامَ الْعَافِيَةِ وَحُسْنَ الْخَاتِمَةِ بِحُرْمَةِ الْفَاتِحَةِ

ya da,

أَللّٰهُمَّ إِنَّا نَسْئَلُكَ تَمَامَ النِّعْمَةِ وَدَوَامَ الْعَافِيَةِ وَحُسْنَ الْخَاتِمَةِ بِحُرْمَةِ الْفَاتِحَةِ

dua cümleleri söylenebilir. Yahut,

أَقُولُ قَوْلِي هٰذَا وَأَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ لِي وَلَكُمْ وَاٰخِرُ دَعْوٰانَا اَنِ الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ اَلْفَاتِحَةَ

denilebilir. Savaş ve afet gibi sıkıntılı zamanlarda vaazlar,

اَللّٰهُمَّ انْصُرِ الْاِسْلاَمَ وَالْمُسْلِمِينَ

اَللّٰهُمَّ انْصُرْ مَنْ نَصَرَ الدِّينَ وَاخْذُلْ مَنْ خَذَلَ الْمُسْلِمِينَ.

رَبَّنَا اَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

diyerek de bitirilebilir.

Vaazın başlangıcında ve bitiminde takip edilecek usul bakımından sıcak, samimi ve pratik olmaya, yapılacak dualarda gündeme uygun özlü dileklerde bulunmaya titizlik gösterilmelidir.

4. ETKİLİ VAAZIN ÖZELLİKLERİ

Vaazın sunumunda kullanılan yöntem, vaizin başarıya ulaşmasında önemli unsurlardan biridir. Günümüz vaaz sunumunda genellikle takrir yöntemi kullanılmaktadır. "Bir kişinin, bir konuda karşısındakilere bilgi aktarımında bulunması"[4] şeklinde tanımlanan takrir, vaizin aktif, cemaatin ise pasif konumda bulunduğu bir sunum yöntemidir. Konunun belli bir süre içerisinde planlı bir şekilde sunulması açısından son derece elverişli olan bu yöntemin dezavantajı, cemaatin pasif dinleyici olması, konuşma sırasında anlaşılmayan ya da merak edilen hususlarla ilgili soru sorma imkânının bulunmamasıdır.

4 Cemal Tosun, *Din ve Kimlik*, s. 93, DİB Yayınları, Ankara 1993.

Vaazın soru-cevap yöntemi ya da karşılıklı diyalog şeklinde sunulmasıyla daha başarılı bir sonuç elde edilebileceği düşünülse de, böylesi bir gelenek camilerde henüz gelişmemiştir. Bunun nedeni, camilerde karşılıklı konuşmanın, tartışmanın cami adabıyla bağdaşmayacağı düşüncesi ve kalabalık cemaat karşısında takrir dışındaki yöntemleri kullanabilmenin güçlüğüdür. Öyleyse vaizin cemaatle karşılıklı diyalog hâlinde işlenmesini istediği konular, vaazda değil de, daha az dinleyici grubunun katıldığı cami dersleri ya da sohbetler içerisinde işlenmelidir. Ancak camilerde yapılan vaazlarda, vaizin bir soru sorup cevabını kendisinin vermesi şeklinde bir yöntem uygulanabilir. Bu yöntem ile cemaatin dikkati çekilmiş, cemaat canlı tutulmuş olur.

Dil ve üslup açısından etkili bir vaazın özellikleri maddeler hâlinde şöyle sıralanabilir:

A. GÜNCEL VE İLGİ ÇEKİCİ BİR KONU SEÇMEK

Konu seçimi ve muhtevanın belirlenmesi, vaazın başarıya ulaşmasında son derece önemli bir etkendir.

Konu seçiminde öncelikle göz önünde bulundurulması gereken husus, gündelik problemlere pratik çözümler arayan cemaatin bilgi ve kültür seviyesi, ilgi, istek ve ihtiyaçları, zaman ve mekâna uygunluk, ulaşılmak istenen hedefler, bölgenin örf, âdet ve gelenekleridir. Cemaati ilgilendiren bir konunun, dinin temel kaynakları doğrultusunda işlenip yaşanan hayatla ilişkilendirilmesi, vaazı etkili hâle getirmekte, cemaat üzerinde dina-

mizm ve canlılık uyandırmaktadır. Cemaatin ilgisini çekmeyen bir konunun, önceden hazırlanmış bir kaset gibi tekrarlanması ise cemaat üzerinde bıkkınlığa neden olmaktadır. Vaiz, bir sosyolog gibi toplumu izlemeli ve ihtiyaç duyulan ilgi çekici konuları işlemeye çalışmalıdır.

B. VAAZIN BAŞLANGICINDA CEMAATİN İLGİSİNİ KONUYA ÇEKMEK

Vaaza başlama duası okunduktan sonra, konuya dikkat çekici bir hitapla başlamak önemlidir. Vaazın giriş kısmında öncelikle böyle bir konunun niçin seçildiği çarpıcı cümlelerle açıklanabilir. Seçilen konunun hangi boyutlarıyla ele alınacağı, amaç ve önemi belirtilir. Vaaza girişin kısa, öz ve anlaşılır olmasına dikkat edilir.

Vaazın gelişme bölümünde, cemaat tarafından merak edilecek muhtemel sorulara ve konuyla ilgili açıklayıcı görüşlere yer verilir. Uygun hikâyeler, benzetmeler, gözlemler, hatıralar ve örneklendirmelerle bu bölüm zenginleştirilebilir. Anlatılanların ve temel kaynaklarda yer alan bilgilerin günlük yaşantıyla ilişkisi kurulur. Ancak gereksiz ve yersiz ayrıntılardan, bıktırıcı tekrarlardan, seviyesi düşük benzetme ve örneklendirmelerden sakınılması gerekir.

C. VAAZI İRTİCALEN SUNMAK

Vaazın irticalen sunulması, hatibin bilgili ve konuya hazırlıklı olduğu intibaını güçlendirdiği için cemaat üzerinde daha etkili olmaktadır. Sürekli kitaba veya hazırlanan metne bakılarak ya da tamamen metinden okunarak yapılan vaazlardan

cemaatin yeterince etkilenmediği bilinmektedir. Çünkü, sunumun metinden okunarak yapılması, hatibin konuya hâkim olmadığı intibaını kuvvetlendirmektedir. Kaldı ki, konuşmasını sürekli metinden okuyarak yapan bir vaizin göz iletişimiyle, jest ve mimikleriyle cemaatin ilgi ve dikkatini kendine çekmesi mümkün değildir. Cemaat üzerinde yeterince etki uyandırabilmek için, vaizin, vaaz planına uymakla birlikte, tamamen metne bağlı kalmadan, olabildiğince irticalen sunum yapması gerekir. Bu uygulama, hatibin cemaat karşısındaki mesleki otoritesini ve güvenilirliğini artırmaktadır.

D. CEMAATLE GÖZ İLETİŞİMİ KURMAK

Vaazda göz iletişimi son derece önemlidir. Türkçemizde "Söz, göze verilir" şeklinde bir ifade vardır. Vaaz süresince cemaat, kürsüde konuşan hatibe, hatip de kendisini dinleyen cemaate bakmalıdır. Özellikle hatip, kalpten gelen sevgisini gözleriyle bütün cemaate yansıtmalıdır. Böylece cemaatin söylenilenleri uyanık ve dikkatli bir şekilde dinlemesi sağlanmış olur. Çünkü cemaatle hatibin birbirine bakışlarında karşılıklı bir etkileşim meydana gelmektedir.[5] Eğer bu etkileşim sağlanamazsa, cemaatin dikkati dağılabilir ve düşünme gücü zayıflayabilir

5 bkz. Aime Souche, *Yeni Pratik Pedagoji*, Çeviren Selahattin Odabaşı, s. 259-260, Ankara, 1977.

E. BEDEN DİLİNİ YERİNDE KULLANMAK

Vaiz konuşurken beden dilini kullanmaya özen göstermeli, ölçülü jest ve mimikleriyle konunun anlaşılmasını kolaylaştırmaya çalışmalıdır. Peygamber Efendimizin (s.a.s), konuşmasında, cemaati bir tehlikeden sakındırmaya çalışırken gözlerinin ve yüzünün kızardığı, müjdelerken ise gözlerinin içinde ve yüz hatlarında gülümsemenin belirdiği rivayet edilmektedir.[6] Ancak yersiz el, kol hareketleri ve gereksiz yüz ifadeleri, ciddiyetten uzak yapmacık tavırlar, konuya olan dikkatin dağılmasına, hatta hatibin komik duruma düşmesine neden olabilir.

Jest ve mimiklerin, anlatılan muhteva ile uyum içerisinde olmasına dikkat edilmelidir. Sunum sırasında sesi gereğinden fazla yükseltmek, vücudu, elleri ve kolları normalin ötesinde hareket ettirmek, aşırı duygusal bir tutum sergileyerek cemaati ağlatmak, mizahi, heyecanlı ya da politik bir üslup kullanmak doğru değildir.

F. SADE VE ANLAŞILIR BİR DİL KULLANMAK

Vaazda cümlelerin sade, anlaşılabilir, bilgi kazandırıcı, düşündürücü, ümit verici, gönülleri ısındırıcı ve sevindirici nitelikte olması önemlidir. Konuları kolayca anlaşılabilecek şekilde işlemek, sıkıcı, korkutucu ifadelerden uzak durmak, ümitlendirici ve müjdeleyici bir yaklaşım sergilemek, vaazın cemaat üzerindeki etkinliğini artırmaktadır.[7] Vaazda kullanılan kelime ve kav-

6 Buharî, Edeb, 34; Müslim, Cuma, 13, 43.

7 bkz. Buharî, İlim, 11; Müslim, Cihad, 3; Ebu Dâvûd, Edeb, 6.

ramların, dinleyenlerin genelinin anlayabileceği seviyede olması önemlidir. Cemaatin anlamada güçlük çektiği Arapça, Farsça, İngilizce gibi dillerdeki kavram ve terkiplerden mümkün olduğu ölçüde kaçınılmalı, sade bir Türkçe kullanmaya özen gösterilmelidir. Ayet ve hadislerde geçen kelimelerin anlamları, cemaatin anlayacağı şekilde açıklanmalıdır. Ayrıca vaazda sıkıcı ve usandırıcı bilgilerden, eğiticiliği olmayan ve dinle ilgisi bulunmayan güncel dedikodulardan, magazin ve polemik konularından, sert, kırıcı, korkutucu, itham edici ifadelerden uzak durulmalı, ses aşırı şekilde yükseltilerek cemaatin dinleme konsantrasyonu bozulmamalıdır. Cemaat arasında ayrım yapılmamalı ve yapılan konuşmalardan dinleyenlerin tamamının istifade etmesi için gayret gösterilmelidir.

Vaizlerin hem bilgi dağarcığı, hem de kullandığı dil, büyük önem arz etmektedir. Çünkü cezaevindeki tutuklu ve mahkûmların beklenti ve sorunlarıyla, çocuk esirgeme kurumundaki çocukların sorunları bir değildir. Hayatın baharındaki çocukların bulunduğu bir okul ortamında kullanılacak dil ile huzurevinde kullanılacak dil bir olamaz. Camide namaz kılmaya gelmiş cemaatin içinde yediden yetmişe, kadından erkeğe, zenginden fakire, âlimden cahile, toplumun her kesiminden insanların bulunduğu düşünülürse, cami cemaatine hitap etmenin özel bir yetenek ve gayret istediği ortaya çıkar. Deprem, trafik kazaları, terör gibi toplumsal travmaların yanı sıra, ticari, iktisadi, sosyal ve kültürel sorunların için-

de olan kitleye konuşmak ve dinî bilgiyle aktüel sorunları buluşturup aynı havuzda eritmek hiç de kolay değildir. Bu yüzden kullanılan dil, muhatabın dili olmalıdır.

Vaaz sunumunda Peygamber Efendimiz (s.a.s) örnek alınmalıdır. Hz. Peygamber, vaazları sırasında hitabet kurallarını gözetir, kelimeleri sayılabilecek şekilde tane tane sıralardı.[8] Bir sözün iyice anlaşılması için bazen söylediklerini üç defa tekrar ettiği olurdu.[9] O, kendine has konuşma üslubuyla akıl ve gönüllere hitap ederek kısa sürede pek çok insanı başarıyla eğitmiş ve onlardan örnek bir toplum meydana getirmeyi başarmıştır.

G. AKICI, GÜZEL VE YUMUŞAK BİR ÜSLUP KULLANMAK

Akıcı ve yumuşak üslup, vaazın sunumunda aranan en önemli özelliklerdendir. Çünkü, üslubun kaba ve sert olması, hatibin konuşurken bağırıp çağırması, her şeyden önce ulaştırılmak istenen dinî mesajın yapısına aykırıdır. Vaizlerin örnek alması gereken Peygamber Efendimiz (s.a.s), insanlara dinî anlatırken, maruz kaldığı en olumsuz tavırlar karşısında bile yumuşak ve sakin bir tutum sergilemiş, hiddet ve şiddete dayalı söz ve tavırlardan uzak durmuştur.[10]

Vaazda yumuşak üslup, dinleyenleri kıran, üzen, onlarda kin ve nefret duyguları uyandıran ifadelerden uzak durmayı gerektirir. Kur'an-ı Ke-

---

8 bkz. Buharî, İlim 30; Müslim, Zikir, 19.

9 bkz. Ahmed, el-Müsned, IV, 78.

10 bkz. Müslim, Cuma, 13.

rim'de insanlara karşı zulmü tescillenmiş olan Firavun örneği seçilerek ona karşı bile yumuşak söz söylenmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır. İlgili ayette;

اِذْهَبَٓا اِلٰى فِرْعَوْنَ اِنَّهُ طَغٰى ۚ فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى

"Firavun'a gidin, doğrusu o azmıştır. Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır, yahut korkar."[11] buyrulmaktadır. Dolayısıyla vaiz, katı yürekli ve asık suratlı olmamalı, düşüncelerini cemaate sakin, ağır ağır, tane tane konuşarak, özlü bir şekilde aktarmaya çalışmalıdır.

Vaazda üslup güzelliği, kelime ve kavramları doğru telaffuz etmeyi gerektirir. Hatiplerin zaman zaman bazı kelimelerin telaffuzunda güçlük çektikleri görülmektedir. Özellikle Arapça lafız ve Türkçe anlamıyla okunacak ayetler, Kur'an-ı Kerim'den bakılarak kontrol edilmeli ve iyice özümsenmelidir.

Dinleyicilerin karşısına çıkmadan önce hazırlanan metin ya da notların gözden geçirilmesinde yarar vardır. Böylece eksik kalan yönler fark edileceği gibi, yeni hatırlanan bilgiler de ilave edilebilir. Telaffuzu zor kelimeler varsa, bunlar ya eş anlamlılarıyla değiştirilmeli ya da birkaç kez tekrar edilmek suretiyle söyleyiş kolaylığı sağlanmalıdır.

11 Tâhâ, 20/ 43-44.

H. KOLAYLAŞTIRICI, İYİMSER VE OLUMLU BİR ÜSLUP KULLANMAK

Kolaylaştırıcı olmak, Peygamber Efendimizin (s.a.s) eğitiminde önemli bir ilkedir. O, bilgileri kısa ve öz olarak, insanların anlayış kapasitesine göre sunmaya özen gösteren bir eğitimcidir.[12] Bu özelliğini,

(بُعِثْتُ بِجَوَامِعِ الْكَلِمِ) *"Ben cevâmi'u'l-kelim* (az sözle çok anlam ifade etme kabiliyeti) ***ile gönderildim"***[13] sözüyle özetleyen Hz. Peygamber (s.a.s), çok konuşup muhatapları bilgi bombardımanına tutmak yerine, az sözle çok şey ifade etmeyi tercih etmiştir. Allah'ın kendisini zorlaştırıcı değil, eğitici ve kolaylaştırıcı olarak gönderdiğini[14] hatırlatmış ve bu özelliğini eğitim etkinliklerinde sürekli korumuştur. Nitekim O (s.a.s),

يَسِّرُوا وَلَا تُعَسِّرُوا وَبَشِّرُوا وَلَا تُنَفِّرُوا

"Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz"[15] buyurarak, eğitimcilerin de bu ilkeyi gözetmelerini tavsiye etmiştir.

İyimser olmak, olumlu düşünmek, olumlu mesajlar vermek, hüsn-ü zan beslemek, insanların ve olayların iyi yanlarını görmeye çalışmak önemli bir ilkedir. Vaizler iyimser olmalı, vaazlarında yapıcı ifadeler kullanmayı tercih etmeli, cemaate/topluma ne yapmamaları gerektiğinden ziyade ne

12 bkz. Ebu Dâvûd, Edep, 23.

13 Buharî, Cihad, 122.

14 bkz. İbn Mace, Mukaddime 17.

15 Buharî, İlim, 11; Müslim, Salat, 178; Ebu Dâvûd, Edeb, 17.

yapmaları gerektiğini anlatmaya/öğretmeye çalışmalıdırlar.

Vaiz, olumsuz mesajlar yerine olumlu mesajlar vermeli, vaaza olumlu, müjdeci temalarla başlamalı, olumluyu, iyiyi, güzeli, emri öne almalı, sonra olumsuzu, kötüyü, çirkini, nehyi anlatmalıdır. Mesela, önce tevazu sonra kibir, önce cennet ve cennetlikler sonra cehennem ve cehennemlikler anlatılmalıdır. Zira Kur'an'ın üslubu budur.[16]

Tebliğ ve irşat ya da nasihat ve vaaz, karşıdaki insanın iyiliğini istemek demektir. Fakat nasihat her zaman teşekkürle karşılanmaz. Böylesine ters durumlarla karşılaşmak da irşat görevlisini, iyiliğini istediği cemaatine karşı küskünlüğe sevk etmemelidir.

İ. CEMAATİ MOTİVE ETMEK

Ruhî ve bedenî bünyenin öğrenme pozisyonu alması olarak tanımlanan motivasyon, eğitimde önemli bir ilke olarak kabul edilmektedir. Vaiz, konuşması sırasında, yeri geldiğinde konu ile ilgili zarif nükteler, güzel ve konuya uygun hikayeler, kıssalar, şiir ve atasözlerinden yararlanmalıdır. Böylece hem konuyu daha iyi aydınlatmış, hem de cemaatin dağılan dikkatini toplamış olur. Ancak bunlar gelişi güzel, konuyla ilgisi bulunmayan, İsrailiyyat ve hurafe kabilinden çok abartılı menkıbeler olmamalıdır. Buradan hareketle vaizlerimiz, cemaate, sahabenin Peygamber Efendi-

16 bkz. A'râf, 7/44-50.

mizi (s.a.s) nasıl büyük bir dikkatle dinlediklerini güzel bir şekilde anlatmalı, ayrıca vaaz esnasında cemaatin dağılan dikkatini toplamak için azami derecede gayret göstermelidirler.

J. SEVGİ, SAYGI VE HOŞGÖRÜ İLKELERİNİ GÖZETMEK

Vaazda sevgi ve saygı unsurunu gözetmek, önemli bir ilkedir. Cemaate, iman, ibadet ve ahlâk ile ilgili konuları öğretmede, onlara yapabilecekleri olumlu davranışlarla ilgili telkinde bulunmada sevgi duygusunun gücünden yararlanmak gerekir.

Vaazda sevgi, saygı kadar etkili bir diğer ilke de hoşgörüdür. 'Hoş' ve 'görmek' sözcüklerinden oluşan hoşgörü,[17] insanların yanlışlarını anlayışla karşılamak, onlara müsamaha göstermek[18] gibi anlamlara gelmektedir.

Dinimiz, karşıdaki kişi ya da grubun inanç yapısına bakmaksızın, sosyal ilişkilerde hoşgörülü olmayı ilke edinmiş bir dindir. Kur'an'da yer alan;

فَذَكِّرْ اِنَّمَٓا اَنْتَ مُذَكِّرٌۜ لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيْطِرٍۙ

"Sen öğüt ver. Çünkü sen ancak öğüt vericisin; onlar üzerinde zorlayıcı bir bekçi ya da zorba bir gözetleyici değilsin."[19]

---

17 İsmet Zeki Eyüboğlu, *Türk Dilinin Etimolojisi*, s. 327, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1995.

18 bkz. Şemseddin Sami, ***Kâmûs-u Türkî***, İstanbul 1317, II, 1333; Mehmet Doğan, ***Büyük Türkçe Sözlük***, I, 385, İz Yayınları, İstanbul 1996.

19 Ğâşiye, 88/21-22.

فَاِنْ اَعْرَضُوا فَمَٓا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَف۪يظاًۜ اِنْ عَلَيْكَ اِلَّا الْبَلَاغُۜ

"Eğer onlar yüz çevirirlerse, seni onların üzerine gözetleyici göndermedik. Sana ancak tebliğ etmek düşer."[20] tarzındaki ayetler, inanç özgürlüğünün yanı sıra, sosyal ilişkilerde önemli bir ilke olan hoşgörünün Kur'anî temellerini de oluşturmaktadır.

K. KONU BÜTÜNLÜĞÜNÜ KORUMAK

Vaaz sunumunda konu bütünlüğüne bağlı kalmak ve sunum süresince bunu korumak önemlidir. Kısa sürede birçok konuya değinilerek yapılan bir vaazda, bir konuyu tam olarak işlemek mümkün değildir. Öyleyse seçilen konu dağıtılmamalı ve mümkün olduğunca konu dışına çıkılmamalıdır. Plansız ve hazırlıksız bir şekilde, nereden başlanacağı ve nasıl bitirileceği belli olmayan bir dağınıklıkla cemaatin karşısına çıkıp konuşma yapmak, cemaat üzerinde beklenen etkiyi göstermemektedir.

L. TEVAZUYU GÖZETİP "BEN" YERİNE "BİZ" DİLİNİ KULLANMAK

Vaizin konuşmasında dikkat etmesi gereken hususlardan biri de tevazudur. Tevazunun topluma yansıması ise, insanlarla yakından ilgilenme, sevinç ve üzüntülerini paylaşma, büyüklere saygı, küçüklere sevgi gösterme şeklinde tezahür eder.

Vaiz, konuşmasında "Ben" yerine "Biz" dilini kullanmalıdır. Dinin emir ve yasaklarına uyma konusunda "yapmalısınız, gözetmelisiniz" gibi

20 Şûrâ, 42/48.

ifadeler yerine, “yapmalıyız, gözetmeliyiz” veya “yapmamalıyız, dikkat etmeliyiz” gibi ifadeleri tercih etmelidir.

M. ORTAK DİL KULLANMAK

İrşat görevlisinin vaazlarında hitap ettiği kitleyle ortak bir dil kullanması, vaazın hedefe ulaşmasında son derece önemlidir. Vaizin halk dilinden kopuk bir dil kullanması, yapılan vaazın ya anlaşılmamasına ya da yanlış anlaşılmasına sebebiyet verecektir.

Meselenin daha iyi anlaşılması için “ceza” kelimesini örnek olarak verebiliriz.

“Ceza”, Arapçada hem iyi ve hem de kötü karşılık manasına gelir. Eski dilde daha çok kötülüğün karşılığı olarak kullanılmıştır. Günümüz Türkçesinde ise uygunsuz davranışlarda bulunanlara uygulanan yaptırım anlamına gelmektedir.

وَاَمَّا مَنْ اٰمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَٓاءًۨ الْحُسْنٰىۚ

“İman edip de iyi davranan kimseye gelince, onun için en güzel bir ceza (karşılık) vardır.”[21] ayetinde ceza, iyiliklerin karşılığı manasında kullanılmıştır. Aynı şekilde *“cezakellahu hayran kesîra”* duasını ihtiva eden hadiste, “Allah seni çok hayırla cezalandırsın”, yani yaptığının karşılığını bol hayırlarla versin denilmek istenmektedir.

Ayrıca vaazlarda sıklıkla kullanılan bazı Arapça kalıp ifadeler vardır ki bunlar Müslümanlar arasındaki ortak dili ifade etmede önem arz et-

21 Kehf, 18/88.

mektedir. Fakat ifade etmiş olduğu mananın anlaşılabilmesi için vaiz tarafından zaman zaman Türkçe anlamının da verilmesi yerinde olacaktır. Söz gelimi dua anlamı ifade eden "Sallallahü aleyhi ve sellem" (Allah'ın rahmeti, övgüsü ve selamı üzerine olsun); tazim ifade eden "Azimu'ş-şân" (Şanı yüce olan Allah) gibi bazı kullanımlar örnek olarak verilebilir.

Üzerinde durulması gereken önemli hususlardan biri de, bazı dinî kavramların yanlış kullanımıdır. Örneğin "kutsi hadis" terimi, hadisin kaynağını ifade eden bir terim iken, bazen hadisin sıhhatini ihsas edecek tarzda sunulmaktadır. "Bir kutsî hadiste şöyle buyrulmaktadır" denildiğinde insanlar, bunun ayet gibi, ayete yakın kesinlikte bir ifade olduğunu, sahih olduğunu, kabul etmek gerektiğini anlarlar. Oysa bilinmektedir ki, uydurma olan kutsî hadisler de vardır.

Bu örneklerden hareketle irşat görevlisi, anlaşılmayan, yanlış anlaşılması muhtemel olan ve açıklama gerektiren kelimelere dikkat ederek sunumunu yapmalıdır.

N. ELVERİŞLİ ORTAMLARDAN YARARLANMAK (FIRSAT VAAZLARI)

Fırsat vaazlarından kasıt, Peygamberimizin (s.a.s), düzenli olarak yaptığı bayram-cuma hutbeleri ve vaazları dışında, hayatın tümünü kapsayan, içerisinde bulunduğu her ânı ve olayı, dinî tebliğ için değerlendirerek yaptığı vaazlarıdır.

Fırsat vaazları, camilerde oldukça alışılmış hâle gelen ve ikili iletişim biçiminden farklı "tek

taraflı bir sunum" yerine, çok çeşitli özellikleri içerisinde barındıran bir vaaz ve irşat şeklidir.

Fırsat vaazları, birçok farklı örnekle açıklanabilir; Hz. Peygamberin (s.a.s) aşağıda zikredilecek hadisleri bu konuda aydınlatıcı mahiyettedir.

Ömer b. Ebî Seleme (r.a.), şöyle anlatır:

كُنْتُ فِى حَجْرِ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَتْ يَدِى تَطِيشُ فِى الصَّحْفَةِ فَقَالَ لِى « يَا غُلاَمُ سَمِّ اللّٰهَ وَكُلْ بِيَمِينِكَ وَكُلْ مِمَّا يَلِيكَ » .

"Ben Allah Resulü'nün elinde büyüdüm. (Yemekte) elim tabağın içinde dolaşırdı. Efendimiz (s.a.s) bana, *'Yavrum! Besmele çek, sağ elinle ye, önünden ye'* diye tembih ederdi."[22]

Hz. Peygamber (s.a.s) bu örnekte öğretici bir yaklaşım sergileyerek, yanlış olan bir davranışın düzeltilmesi için durumu fırsata çevirmiş, aynı zamanda çocuk eğitimi noktasında nasıl bir tavır alınması gerektiğini de bizlere göstermiştir.

Konuyla ilgili bir diğer hadis de şöyledir: Peygamberimiz (s.a.s) bir gün Ebu Mes'ûd el-Bedrî'yi, kölesini kırbaçla döverken görmüş ve şöyle diyerek kendisini ikaz etmiştir:

اِعْلَمْ أَبَا مَسْعُودُ أَنَّ اَللّٰهَ أَقْدَرُ عَلَيْكَ مِنْكَ عَلَى هٰذَا الْغُلَامِ

"Bak Ebu Mes'ûd! Şunu iyi bil! Allah'ın gücünün sana üstünlüğü, senin gücünün bu köleye üstünlüğünden daha fazladır."[23]

22 Müslim, Eşribe, 108.

23 Ebu Davûd, Edep, 123-124.

Efendimiz bu örnekte uyarıcı bir yaklaşım ortaya koyarak, görmüş olduğu bir yanlışı sadece düzeltmekle kalmamış, aynı zamanda haksızlık karşısında nasıl tavır alınması gerektiğini de göstermiştir. Söylediği özlü sözle de muhatabını düşünmeye sevk etmiştir.

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere irşat görevlisi, insanların duygusal yoğunluk içerisine girdiği zaman dilimlerini irşat için fırsata dönüştürebilmelidir. Beklenmedik ve ani bir şekilde meydana gelen deprem, sel, salgın hastalıklar, savaş, terör, ölüm gibi üzücü olaylar ile nişan, düğün, kutlama gibi sevindirici olaylar, bu zaman dilimleri içerisinde sayılabilir. Hiç şüphesiz bu zamanlarda yapılacak vaaz, diğer zamanlara oranla daha etkili olacaktır. Bu gibi durumlarda yapılacak vaazın konusu, sunum, yaşanan olay ve muhatap kitlenin psikolojik durumu ile uygun olmalıdır.

5. VAAZLARDA DÜŞÜLEN BELLİ BAŞLI HATALAR

Konuşma ve yazmada olduğu gibi, dinî sohbetlerde, tebliğ ve irşat faaliyetlerinde de tutarlı olmaya azami dikkat göstermek gerekmektedir. Zira tutarsızlık, konuşana olan güveni sarsacağı gibi, çelişkiyi fark edemeyen kitleleri yanlış bilgilendirme ve yanlış amele yönlendirecek ve anlatan kişiyi vebal altına sokacaktır. Dikkatli dinleyen, eğitimli ve birikimli kişiler, konuşmalardaki tutarsızlığı veya çelişkiyi hemen fark edeceklerdir.

Vaaza başlama, vaazı sunma ve bitirme kurallarına riayet etmenin vaazın verimini artıracağı, bu kurallara riayet etmemenin ise vaazın verimini düşüreceği açıktır. Bazı vaazlarda, olumsuz neticelere sebep olan hatalara düşüldüğü görülmektedir. Bu hatalar şu şekilde izah edilebilir:

Bir kısım vaazlarda ayet ve hadislerin bolca kullanılmasına rağmen açıklamalarının yapılmadığı, günümüz şartlarına göre yorumlanmadığı görülmektedir. Muhatap kitle içerisinde, farklı anlayış seviyesinde insanların bulunduğu düşünülerek ayet ve hadis metinlerinin, herkesin anlayabileceği şekilde açıklanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak bunu yaparken de yorumların ayet ve hadislerle karışmaması için çok titiz davranılmalıdır.

Bazı vaazlarda konu başlığı ile anlatılanların muhtevası örtüşmemekte, giriş kısmında belirtilen konu ile vaazın içeriğindeki konu birbirinden farklı olabilmektedir. Oysa vaaz sunumunda asıl olan, konu bütünlüğünü korumaktır. Bu sağlandığı takdirde, hem sunum kolaylaşacak, hem de zihinlerin dağılması önlenecektir.

Bazen de vaazlara konuyla doğrudan alakalı olmayan uzun bir giriş yapılmakta, konu toparlanmadan vaaz aniden bitirilmektedir. Sunum tekniği açısından hiç de uygun olmayan bu duruma, irşat görevlisinin bir plan çerçevesinde konuşmaması, vaktini doğru kullanamaması sebep olmaktadır.

Vaaz esnasında tekrarlara yer verme, konunun anlaşılması ve pekiştirilmesi için gereklidir. Ancak vaazlarda konuya iyi hâkim olamamak ve heyecanlanmaktan kaynaklanan gereksiz tekrarlar, dinleyicilerin sıkılmasına ve vaazın etkisinin azalmasına neden olacaktır. Dolayısıyla irşat görevlisinin bu duruma düşmekten kaçınması gerekir.

Konuyu bir an evvel bitirme çabası veya kısa zamana çok fazla bilgi sıkıştırma telaşı, lafın nereye varacağını ve ne içerdiğini düşünmeden dikkatsizce söz sarf etmek, irşat görevlisini zor durumda bırakacak nedenler arasında yer alır.

Kur'an-ı Kerim, inananların düşünmelerini, inançlarını aklî temellere oturtmalarını, iddialarını sağlam delillerle savunmalarını istemiş; onları doğru, akıllı ve mantıklı düşünmeye teşvik etmiştir. Bu gerçekten yola çıkarak irşat görevlilerinin de konuşmalarını mantıkî bir zemine oturtmaları, sağlam gerekçelere dayandırmaları, iddialarını temellendirmeleri, anlattıklarını belli bir uyum ve akış içinde sürdürmeleri, dinleyicilerini düşünmeye sevk etmeleri gerekmektedir.

6. DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI'NIN VAAZ HAZIRLAMA VE SUNMAYA İLİŞKİN TEMEL İLKELERİ

Başkanlığımız mevzuatında vaazın hazırlanması ve sunumuyla ilgili olarak şu esaslar yer almaktadır:[24]

a) Vaazlarda toplumun dinî, ilmî ve ahlakî konularda bilgi ve kültürünün artırılmasını sağlayacak; dinî bütünlüğü, millî birlik ve beraberliği, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı güçlendirecek, dinî yasaklardan ve ahlaka aykırı davranışlardan sakındıracak, yanlış inançları düzeltecek, toplumun içinde bulunduğu manevî hastalıkları tedavi edecek konulara ağırlık verilecektir.

b) Yapılan program ve tespit edilen konu ile ilgili ayet, hadis ve diğer bilgiler toplanacak, konuşma süresi de dikkate alınarak bir plan hazırlanacak ve konu bu plana göre işlenecektir.

c) Vaazlarda samimî, duygulu, dinî heyecan verici, düşündürücü, ölçülü, öğretici, yapıcı, uyarıcı, teşvik edici, sevdirici ve müjdeleyici ifadeler kullanılacaktır.

ç) Vaazlarda kırıcı, itham edici, ölçüsüz, aşırı, millî ve dinî beraberliği zedeleyici ifadelerden, bıktırıcı ve mesnetsiz sözlerden kaçınılacaktır.

d) Vaazlarda sıhhatli olmayan bilgilere, hurafelere, dinî ve ilmî açıdan muteber olmayan

24 Detaylı bilgi için bkz. DİB Görev ve Çalışma Yönergesi, Madde:112; DİB 2007 Genelgesi, Madde:10.

görüşlere ve ihtilaf konusu meselelere yer verilmeyecektir.

e) Vaaz ve hutbelerde siyaset ve şahsiyat yapmaktan kaçınılacak, konu bütünlüğü sağlanacak, iç ve dış politik konulara kesinlikle girilmeyecektir.

f) Namazdan önce yapılan vaazlarda ezan vakti yaklaşınca vaaz özetlenecek ve ezanla birlikte vaaza son verilecektir.

g) Vaazların sunumunda mümkün olan her türlü teknik imkândan istifade edilebilecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VAİZLERİN YARARLANACAĞI KAYNAKLAR

Bir eğitim faaliyeti olan vaaz ve irşadın, faydalı ve dinleyici üzerinde etkili olabilmesinde vaizin okuyan, aynı zamanda araştıran bir birey olması son derece önemlidir. "Vaaz hizmetinin temeli bilgidir. Vaizlik görevini üstlenecek kimselerde olması gereken ilk özellik de bilgili olmalarıdır."[1] Bu noktadan hareketle, aşağıda vaizlere kaynaklık etmesi açısından bazı temel eserler, gruplar hâlinde tasnif edilerek sıralanacaktır.

1. KUR'AN-I KERİM VE MEALİ

a) Doç. Dr. Halil ALTUNTAŞ-Dr. Muzaffer ŞAHİN, *Kur'an-ı Kerim Meali,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

b) Prof. Dr. Hayrettin Karaman, Prof. Dr. Ali Özek, Prof. Dr. İbrahim Kafi Dönmez, Prof. Dr. Mustafa Çağrıcı, Prof. Dr. Sadrettin Gümüş, Doç.

1 Cemal Tosun, *Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler*, (ed. Cemal Tosun), AÖF Yayınları, Eskişehir 1999, s. 192.

Dr. Ali Turgut, *Kur'an-ı Kerim Meali,*Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

c) Hasan Basri ÇANTAY, *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâli Kerîm.*

d) Elmalılı Hamdi YAZIR, *Kur'ân-ı Kerîm ve Meâli Şerîf*.

e) Prof. Dr. Suat YILDIRIM, *Kur'ân-ı Hakîm ve Açıklamalı Meâli.*

2. TEFSİRLER

a) Heyet, *Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

b) Elmalılı Hamdi YAZIR, *Hak Dini Kur'ân Dili*.

c) Muhammed Ali es-SÂBÛNÎ, *Safvetü't Tefâsir*

d) Mehmed Vehbi Efendi, *Hulâsatü'l-Beyân Fî Tefsîri'l-Kur'ân.*

e) İsmail Hakkı BURSEVÎ, *Ruhu'l-Beyân.*

f) Fahreddin er-RÂZÎ, *Mefâtîhu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr)*.

3. HADİS KİTAPLARI

a) Diyanet İşleri Başkanlığı *Konulu Hadis Çalışması.*

b) Prof. Dr. İbrahim CANAN, *Kütüb-i Sitte Tercüme ve Şerhi.*

c) Ahmed NAİM -Kamil MİRAS, *Tecrid-i Sarih Tercüme ve Şerhi.*

d) İmam NEVEVÎ, Tercüme: Heyet, Prof. Dr. M. Yaşar Kandemir, Prof. Dr. İsmail L. Çakan,

Prof. Dr. Raşit KÜÇÜK, *Riyazü's-Sâlihîn Tercüme ve Şerhi.*

e) RÛDÂNÎ, *Cem'ul-Fevâid.*

f) ACLÛNÎ, *Keşfü'l-Hafâ.*

g) Prof. Dr. İsmail Hakkı ÜNAL, *Kırk Hadis Kırk Yorum.*

4. FIKIH KİTAPLARI

a) *İlmihal I-II*, Komisyon, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

b) Seyfettin YAZICI-Lütfi ŞENTÜRK, *İslam İlmihali,* DİB Yayınları.

c) Ömer Nasuhi BİLMEN, *Büyük İslam İlmihali.*

d) Prof. Dr. Hamdi DÖNDÜREN, *Delilleriyle İslam İlmihali.*

e) Mehmet KESKİN, *Büyük Şafii İlmihali.*

f) Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN, *İslam Işığında Günün Meseleleri.*

g) Mehmet Zihni Efendi, *Nimet-i İslam.*

5. AKÂİD KİTAPLARI

a) *İlmihal I-II*, Komisyon, TDV Yayınları.

b) Prof. Dr. Bekir TOPALOĞLU, *Kelam İlmi, Giriş.*

c) Prof. Dr. Şerafettin GÖLCÜK, Prof. Dr. Süleyman TOPRAK, *Kelam, Tarih-Ekoller-Problemler.*

d) Nureddin es-SÂBÛNÎ, Çeviren, Prof. Dr. Bekir TOPALOĞLU, ***Matûridiyye Akaidi,*** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

e) *İmam-ı Azam'ın Beş Eseri*, Çev. Mustafa ÖZ, Marmara Ünv. İlahiyat Fak. Yayınları.

f) ***İslam'a Giriş Serisi, Komisyon,*** Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

-Gençliğin İslam Bilgisi,

-Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar,

-Temel Esaslar.

6. SİYER KİTAPLARI

a) Mustafa Asım KÖKSAL, ***İslam Tarihi.***

b) Prof. Dr. Muhammed HAMİDULLAH, ***İslam Peygamberi.***

c) Prof. Dr. Hüseyin ALGÜL, ***İslam Tarihi.***

d) Prof. Dr. İbrahim SARIÇAM, ***Hz. Muhammed (s.a.s) ve Evrensel Mesajı.***

e) Prof. Dr. Raşit KÜÇÜK-Prof. Dr. İsmail YİĞİT, ***Hazreti Muhammed (s.a.s) ve Siyer-i Nebi.***

f) Muhammed Yusuf el-KANDEHLEVİ, ***Hayatü's-sahâbe.***

7. KAVRAMLARLA İLGİLİ KAYNAKLAR

a) *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

b) *Şamil İslam Ansiklopedisi*, Komisyon.

c) Ömer Nasûhi BİLMEN, ***Hukuk-u İslamiye ve Istılahat-ı Fıkhiye Kamusu.***

d) *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Komisyon, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

e) *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Komisyon.

f) Prof. Dr. Şinasi GÜNDÜZ, *Yaşayan Dünya Dinleri,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

g) Prof. Dr. Bekir TOPALOĞLU-Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ, *Kelam Terimleri Sözlüğü,* İSAM Yayınları.

h) Prof. Dr. Mücteba UĞUR, *Ansiklopedik Hadis Terimleri Sözlüğü*, TDV Yayınları.

ı) Prof. Dr. Mehmet ERDOĞAN, *Fıkhî Terimler Sözlüğü.*

8. MANZUM VE MENSUR ESERLER

a) Mevlâna Celaleddin-i RÛMÎ, *Mesnevi.*

b) Şeyh Sadi ŞİRAZÎ, *Bostan ve Gülistan.*

c) Yunus Emre, *Divan.*

d) Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetnâme.*

e) Şeyh Galip, *Divan.*

f) Mehmet Akif ERSOY, *Safahat.*

9. ÖRNEK VAAZ KİTAPLARI

a) *52 Konuda Vaaz Örnekleri Kürsüden Öğütler*, Komisyon, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

b) *Kur'ân'dan Öğütler,* Komisyon, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

c) Lütfi ŞENTÜRK, *Örnek Vaazlar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

d) Doç. Dr. Dr. İsmail KARAGÖZ, *Kur'ân'ı Anlamak Kırk Ayet ve Yorum*, TDV Yayınları.

10. ÖRNEK DUA KİTAPLARI

a) Doç. Dr. İsmail KARAGÖZ, Dr. Yaşar YİĞİT, Dr. Muhlis AKAR, Dr. Bahattin AKBAŞ, Dr. Zafer KOÇ, *Dualar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

b) İmam NEVEVÎ, *Dualar (el-Ezkâr)*.

11. ÖRNEK HİTABET KİTAPLARI

a) Prof. Dr. İsmail Lütfi ÇAKAN, *Dini Hitabet.*

b) Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI, *Dini Hitabet.*

c) Ahmet Lütfi KAZANCI, *Peygamber Efendimizin Hitabeti.*

d) Prof. Dr. Süleyman ULUDAĞ, *İslam'da İrşat.*

e) Prof. Dr. Ahmet ÖNKAL, *Resûlullâh'ın İslam'a Davet Metodu.*

12. AHLÂK VE TASAVVUF KİTAPLARI

a) İmam Gazali, *İhyâ-ı Ulûmi'd-Din*

b) *Kuşeyrî Risalesi*

c) Ebu Talip el-Mekkî, *Kut'ül Kulûb*, Tercüme: Prof. Dr. Yakup ÇİÇEK, Dr. Dilaver SELVİ.

d) Ebû Hafs Ömer b. Muhammed es-SÜHREVERDÎ, *Avârifü'l-Maârif*, Tercüme: Prof. Dr. Hasan Kâmil YILMAZ-Prof. Dr. İrfan GÜNDÜZ.

e) Eşrefoğlu Rumî, *Müzekkin Nüfûs.*

f) Mâverdî, *Edebü'd-Dünya ve'd-Dîn.*

ÖRNEK VAAZ PROJESİ*

HZ. PEYGAMBER VE KARDEŞLİK HUKUKU

I. KONUNUN PLANI

a. Kardeşliğin Önemi

b. İslam'ın Kardeşlik Anlayışı

Yaratılış/İnsanlık Kardeşliği

Nesep Kardeşliği

İman Kardeşliği

c. Peygamberimizin Kardeşlik Uygulamaları

d. İslam Kardeşliğinin Temelleri

İman

Takva

Sevgi-Muhabbet

Kendisi için İstediğini Kardeşi için de İstemek

Kardeşlik Hukukuna Riayet: Bu haklardan bazıları şunlardır:

Can, Mal, İffet/Namusa Saygı

* Dr. Dursun AYGÜN, İrşat Hizmetleri Daire Başkanı.

Dargınları Barıştırmak

Altı hakka Riayet (Selâm vermek, davete icabet etmek, öğüt vermek, hasta ziyareti, cenazeye katılmak ve aksırana dua etmek)

Yardımlaşma ve Dayanışma

Kardeşliğe Aykırı Söz ve Davranışlardan Kaçınmak

e. Kardeşlik Hukukunu ve Ahlakını Geliştiren Davranışlar

f. Kardeşlik Hukukunu ve Ahlakını Zedeleyen Davranışlar

g. Sonuç

2. KONUNUN İŞLENİŞİ

Besmele, hamdele ve salveleden sonra vaazın giriş bölümünde kardeşlik konusunun önemi ve İslam'ın kardeşliğe verdiği değer üzerinde durulur. Gelişme bölümünde İslam'ın kardeşlik anlayışı, kardeşlik çeşitleri anlatılır. Peygamber Efendimizin (s.a.s) kardeşlik uygulamaları örneklerle izah edilir. Ayet ve hadislerden yararlanarak İslam kardeşliğinin temel esasları ele alınır. Kardeşlik hukukunu ve ahlakını geliştiren ve bunları zedeleyen davranışlar zikredilir. Sonuç bölümünde ise konu kısaca özetlenir. Kardeşlik ahlakına ve hukukuna riayet etmenin kişiye ve topluma kazandırdıkları ile bunların gereğini yerine getirmemenin olumsuz sonuçları vurgulandıktan sonra vaaz kısa bir dua ile bitirilir.

3. KONUNUN ÖZET SUNUMU

Yüce Dinimiz İslam'ın temel hedeflerinden biri, toplumun huzur, barış, güven ve mutluluk içinde yaşamasını sağlamaktır. Bu hedefe ulaşabilmek için İslam'ın insanlığa öğrettiği en önemli ilkelerden birisi, kardeşliktir. İslam, insanlığa sadece kardeşliği değil, kardeşliğin ahlakını ve hukukunu da öğretmiştir.

Müslümanlar, İslam'ın kardeşlik öğretisine, kardeşlik ahlakına ve hukukuna riayet ettikleri dönemlerde toplumlarında huzur, barış ve güven içinde yaşamayı sürdürmüşlerdir. Bu ilkeye yeterince riayet etmediklerinde ise toplumlarında huzursuzluk, kargaşa, haksızlık gibi çeşitli olumsuzluklar baş göstermiştir.

Günümüzde de bu tür olumsuzluklarla yaşanmaya devam edilmesi, insanlar arasındaki kardeşlik ilişkilerinin zayıfladığını göstermektedir. Bu itibarla İslam'ın insanlığa hayat veren kardeşlik anlayışını yeniden gündemimize taşıyarak, kardeşlik ilişkilerimizi geliştirip, pekiştirmemiz gerekmektedir.

Yüce Allah, rengi, ırkı, dili, milliyeti, cinsiyeti, makamı, mevkii, sosyal statüsü, mali durumu ne olursa olsun İslam'a inanan, iman ekseninde birleşen bütün müminleri kardeş ilan etmiştir. Müminler arasındaki kardeşlik, iman üzerine kurulu İslam kardeşliğidir. İman, kardeşlik duygusunu oluşturan en güçlü bağdır. Çünkü iman birliğinde hiçbir çıkar, menfaat, beklenti söz konusu değildir. Bu itibarla iman kardeşliği kalıcı ve sürekli

olduğu gibi, kardeşliği oluşturan diğer bütün bağlardan da önde gelir.

Aynı anne-baba ya da aynı anne veya babanın çocukları arasında nesep kardeşliği; Hz. Adem ve Havva'nın soyundan gelmeleri itibariyle de bütün insanlar arasında yaratılış/insanlık kardeşliği vardır.

Peygamber Efendimiz (s.a.s), peygamberlik hayatı boyunca hiçbir ayrım gözetmeksizin insanları İslam kardeşliğinde birleştirip kaynaştırmaya, kardeşliğin önündeki engelleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Peygamberimiz (s.a.s), kardeşliği sadece telkin etmekle kalmamış, ensar ve muhacirler ile Evs ve Hazreç kabileleri arasında gerçekleştirmiş olduğu fiili kardeşlik uygulamasıyla, insanlığa mükemmel bir kardeşlik örneği sunmuştur.

İslam kardeşliği; iman, takva, sevgi, kendisi için istediğini kardeşi için de isteme, kardeşlik hukukuna riayet ve kardeşliğe aykırı her türlü söz ve davranışlardan uzak kalma gibi esaslar üzerine kurulmuştur.

Can, mal, iffet/namusa saygı, dargınları barıştırmak, selâm vermek, davete icabet etmek, öğüt vermek, hasta ziyareti, cenazeye katılmak, aksırana dua etmek ve yardımlaşma ve dayanışma gibi davranışlar kardeşlikle ilgili haklardandır.

Yüce Dinimiz bizlere, kardeşlik hukuku ve ahlakını geliştiren davranışlar ile bunlara aykırı davranışları da öğretmiştir.

Can, mal, namus ve onur gibi kişilik haklarına saygı, iyi muamele, adalet, eşitlik, selam vermek, davete icabet etmek, öğüt vermek, bilgi/tecrübe paylaşmak, hasta ziyareti, cenazeye katılmak, hediyeleşmek, ziyaretleşmek, sevgi, saygı, diğerkâmlık, yardımlaşma ve dayanışma, ihsan, merhamet, şefkat, cömertlik, hüsn-ü zan, güvenilirlik, sadakat, vefa, dostluk, dua etmek, iyilik etmek, helallik dilemek, affetmek, ayıpları/kusurları örtmek, arabuluculuk gibi güzel davranışlar, kardeşlik hukuku ve ahlakını geliştiren davranışlardandır.

Zulüm, haksızlık, menfaatçilik, ferdiyetçilik, ayrımcılık, bölücülük, can, mal, namus ve onura saldırı, ırkçılık, grupçuluk, mezhepçilik, meşrepçilik, cemaatçilik, cinsiyetçilik, kin, nefret, buğz, öfke, haset, gıybet, nemime, su-i zan, tecessüs, yalan, aldatmak, iftira, alay, hor görmek, hakaret, kötü lakap takmak, ayıplamak, bencillik, dargınlık, iki yüzlülük, bozgunculuk, kibirlenmek, çaresizliğe terk etmek, başa gelen musibete sevinmek, gereksiz yere tartışmak, kırıcı şaka, yanlışa yönlendirmek, sözünde durmamak gibi kötü davranışlar ise kardeşlik hukuku ve ahlakına aykırı olup, kardeşlik ilişkilerini zedeleyen davranışlardandır.

Kardeşlik, ancak yukarıda zikredilen esaslar ve kardeşlik hukuku ve ahlakı olarak nitelenen görev ve sorumluluklara riayet etmek ve kardeşliği zedeleyen her türlü söz ve davranışlardan kaçınmak suretiyle gerçekleşir ve yaşanır. Bunun sonucu olarak da fert ve toplum hayatında huzur,

sükun, barış, güven, mutluluk, birlik ve beraberlik hâkim olur.

Kardeşlik, sadece konuşulduğu sürece fert ve toplum hayatında beklenen ve istenen fonksiyonunu icra edemez, kardeşlik hedeflerine ulaşılamaz. Kardeşlikle ilgili görev ve sorumlulukların ihmal edilmesi, kişileri vebal ve sorumluluk altına sokacağı gibi, fert ve toplum hayatında huzursuzluk, güvensizlik, kargaşa, mutsuzluk gibi birçok olumsuzluklara yol açar.

Bu itibarla kardeşliğin söylemden eyleme dönüştürülmesi, teoriden pratiğe aktarılması, mutlaka kardeşlik hukuku ve ahlakına riayet edilmesi, kısaca kardeşliğin her yönüyle hayatımızın her safhasında yer alması gerekir.

Yüce Rabbimiz, bizlere, gerçek kardeşliği anlayıp yaşayabilmeyi, kardeşlik hukuku ve ahlakına riayet edebilmeyi, Peygamberimizin "kardeşlerim" diyerek övdüğü ve özlemini dile getirdiği kardeşler topluluğu olabilmeyi nasip eylesin…

4. KONUYLA İLGİLİ BAZI AYETLER

يَٓا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَٓائِلَ لِتَعَارَفُواۜ اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْۜ اِنَّ اللّٰهَ عَلٖيمٌ خَبٖيرٌ

"Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, ona karşı gelmekten en çok

sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdâr olandır."[1]

اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ فَاَصْلِحُوا بَيْنَ اَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

"Müminler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının. Umulur ki size merhamet edilsin."[2]

وَالَّذِينَ تَبَوَّؤُ الدَّارَ وَالْاِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ اِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّٓا اُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلٰٓى اَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ

"Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine'ye) yerleşen ve iman edenler, hicret ederek kendilerine gelenle muhacirleri severler. Onlara verilenlerden dolayı içlerinde bir rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar bile onları kendilerine tercih ederler."[3]

5. KONUYLA İLGİLİ BAZI HADİSLER

(...أَنَّ الْعِبَادَ كُلَّهُمْ إِخْوَةٌ...) *"Kulların hepsi kardeştirler."*[4]

(... وَالنَّاسُ بَنُو آدَمَ وَآدَمُ مِنْ تُرَاب) "*İnsanlar Âdem'in çocuklarıdır, Âdem ise topraktandır*"[5].

1 Hucurat, 49/13.

2 Hucurat, 49/10.

3 Haşr, 59/9.

4 Ebu Dâvûd, Salât, 360.

5 Tirmizî, Menâkıb, 74.

يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَلَا إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ وَإِنَّ أَبَاكُمْ وَاحِدٌ أَلَا لَا فَضْلَ لِعَرَبِيٍّ عَلَى أَعْجَمِيٍّ وَلَا لِعَجَمِيٍّ عَلَى عَرَبِيٍّ وَلَا لِأَحْمَرَ عَلَى أَسْوَدَ وَلَا أَسْوَدَ عَلَى أَحْمَرَ إِلَّا بِالتَّقْوَى.

"Ey insanlar! Şunu iyi biliniz ki, Rabbiniz birdir, atanız da birdir. Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın Arap'a, beyazın siyaha, siyahın beyaza takva dışında bir üstünlüğü yoktur."[6]

وَالَّذِى نَفْسِى بِيَدِهِ لاَتَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا وَلاَ تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحَابُّوا اَوَلاَ اَدُلُّكُمْ عَلَى شَيْئٍ اِذَا فَعَلْتُمُوهُ تَحَابَبْتُمْ اَفْشُوا السَّلاَمَ بَيْنَكُمْ

"Nefsim kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki iman etmedikçe cennete giremezsiniz. Birbirinizi sevmedikçe (gerçek anlamda) iman etmiş olamazsınız. Yaptığınız zaman birbirinizi sevebileceğiniz bir şeyi size söyleyeyim mi? Aranızda selamı yayınız."[7]

ثَلَاثٌ مَنْ كُنَّ فِيهِ وَجَدَ حَلَاوَةَ الْإِيمَانِ أَنْ يَكُونَ اللّٰهُ وَرَسُولُهُ أَحَبَّ إِلَيْهِ مِمَّا سِوَاهُمَا وَأَنْ يُحِبَّ الْمَرْءَ لَا يُحِبُّهُ إِلَّا لِلّٰهِ وَأَنْ يَكْرَهَ أَنْ يَعُودَ فِي الْكُفْرِ كَمَا يَكْرَهُ أَنْ يُقْذَفَ فِي النَّارِ

"Her kimde üç özellik bulunursa bunlar sayesinde imanın tadını bulur. Allah ve Peygamberin (s.a.s) bir kimseye başkalarından daha sevimli olması, kişinin sevdiğini Allah için sevmesi, Allah tarafından kurtarıldıktan sonra küfre dön-

6 Ahmed b.Hanbel, V, 411.

7 Müslim, İman, 93, Ebu Dâvûd, Edeb, 142.

mekten, ateşe atılmaktan hoşlanmadığı kadar hoşlanmaması."[8]

لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ.

"Sizden biri, kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe (olgun) mümin olamaz."[9]

اَلْمُسْلِمُ اَخُوا الْمُسْلِمِ لاَيَخُونُهُ وَلاَ يَكْذِبُهُ وَلاَ يَخْذُلُهُ كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ عِرْضُهُ وَمَالُهُ وَدَمُهُ التَّقْوَى هَهُنَا بِحَسَبِ اِمْرِىءٍ مِنَ الشَّرِّ اَنْ يَحْقِرَ اَخَاهُ الْمُسْلِمَ

"Müslüman Müslüman'ın kardeşidir. (Bu itibarla) ona hainlik etmez, onu yalanlamaz, onu yardımsız ve yüz üstü bırakmaz. Her Müslüman'ın diğer Müslüman'a ırzı, malı ve kanı haramdır. Takva/ihlâs işte şurada (yani kalptedir.) Kişiye şer olarak Müslüman kardeşini hakir görmesi yeter."[10]

لاَتَقَاطَعُوا وَلاَ تَدَابَرُوا وَلاَ تَبَاغَضُوا وَلاَتَحَاسَدُوا وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ اِخْوَانًا وَلاَ يَحِلُّ لِمُسْلِمٍ اَنْ يَهْجُرَ اَخَاهُ فَوْقَ ثَلاَثٍ

"Birbirinizle ilişkiyi kesmeyin, birbirinize sırt çevirmeyin, birbirinize kin beslemeyin, birbirinize haset etmeyin. Ey Allah'ın kulları, kardeşler olun. Müslüman'ın kardeşine üç günden fazla dargın durması helal değildir."[11]

8 Buhârî, Îmân, 9.

9 Buhari, İman, 7.

10 Müslim, Birr, 32; Tirmizî, Birr, 18.

11 Tirmizî, Birr ve Sıla, 24; Ebu Dâvud, Edeb, 55.

حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ سِتٌّ اِذَا لَقِيتَهُ فَسَلِّمْ عَلَيْهِ وَاِذَا دَعَاكَ فَاَجِبْهُ وَاِذَا اسْتَنْصَحَكَ فَانْصَحْ لَهُ وَاِذَا عَطَسَ فَحَمِدَ اللّٰهَ فَشَمِّتْهُ وَاِذَا مَرِضَ فَعُدْهُ وَاِذَا مَاتَ فَاتَّبِعْهُ

"Müslüman'ın Müslüman üzerindeki hakkı altıdır: Müslüman'la karşılaştığın zaman ona selam ver, seni davet ederse davetine katıl, senden öğüt isterse öğüt ver, aksırır ve Allah'a hamd ederse ona karşılık ver, hastalandığı zaman ziyaret et ve öldüğü zaman cenazesine katıl."[12].

مَنْ نَفَّسَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ الدُّنْيَا نَفَّسَ اللّٰهُ عَنْهُ كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ، وَمَنْ يَسَّرَ عَلَى مُعْسِرٍ يَسَّرَ اللّٰهُ عَلَيْهِ فِى الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَمَنْ سَتَرَ عَلَى مُسْلِمٍ سَتَرَ اللّٰهُ عَلَيْهِ فِى الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَاللّٰهُ فِى عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِى عَوْنِ أَخِيهِ.

"Kim bir Müslüman'ın dünya sıkıntılarından bir sıkıntıyı giderirse, Allah da onun kıyamet günündeki sıkıntılarından birini giderir. Kim darda kalan bir kimsenin işini kolaylaştırırsa, Allah da dünya ve âhirette onun işlerini kolaylaştırır. Kim bir Müslüman'ın ayıbını örterse, Allah da dünya ve âhirette onun ayıplarını örter. Kul, kardeşinin yardımında olduğu sürece, Allah da onun yardımcısı olur."[13]

مَنْ كَانَ فِي حَاجَةِ اَخِيهِ كَانَ اللّٰهُ فِى حَاجَتِهِ وَمَنْ فَرَّجَ عَنْ مُسْلِمٍ كُرْبَةً فَرَّجَ اللّٰهُ عَنْهُ بِهَا كُرْبَةً مِنْ كُرَبِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ

12 Müslim, Selam, 5.

13 Ebû Dâvûd, Edeb, 60.

"Kim Müslüman kardeşinin bir ihtiyacını karşılarsa Allah da onun bir ihtiyacını karşılar. Kim Müslüman'ın bir sıkıntısını giderirse Allah da kıyamet günü onun sıkıntılarından bir sıkıntısını giderir."[14]

انْصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا فَقَالَ رَجُلٌ يَا رَسُولَ اللّٰهِ أَنْصُرُهُ إِذَا كَانَ مَظْلُومًا، أَفَرَأَيْتَ إِذَا كَانَ ظَالِمًا كَيْفَ أَنْصُرُهُ قَالَ تَحْجُزُهُ أَوْ تَمْنَعُهُ مِنَ الظُّلْمِ ، فَإِنَّ ذٰلِكَ نَصْرُهُ

Allah Resulü, *"Zalim olsun, mazlum olsun din kardeşine, yardım et!"* buyurdu. Bir adam, "Ey Allah'ın Resulü! Mazlum olduğunda ona yardım ederim, fakat zalim olduğunda ona nasıl yardım ederim?" dedi. Allah Resulü, *"Onu zulümden alıkoyarsın, işte bu da ona yardımdır."*[15] demiştir.

"Her kim bir Müslümanı saygınlığının, mahremiyetinin, namus ve onurunun tehdit ve saldırıya maruz kaldığı bir yerde yalnız/çaresiz bırakırsa, Allah da onu kendisine yardım edilmesini çok arzu ettiği bir yerde yalnız bırakır. Kim de bir Müslümana saygınlığının, mahremiyetinin, namus ve onurunun tehdit ve saldırıya maruz kaldığı bir yerde yardım ederse, Allah da ona kendisine yardım edilmesini çok arzu ettiği bir yerde yardım eder."[16]

اَلْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ النَّاسُ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ وَالْمُؤْمِنُ مَنْ أَمِنَهُ النَّاسُ عَلَى دِمَائِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ

14 Buharî, Mezalim, 3.

15 Buhârî, Mezalim, 4.

16 Ebu Davud, Edeb, 36.

"Müslüman, dilinden ve elinden insanların selamette olduğu kişidir. Mümin ise, insanların canları ve malları konusunda (kendilerine zarar vermeyeceğinden) emin oldukları kişidir."[17]

إِنَّ مِنْ شَرِّ النَّاسِ مَنِ اتَّقَاهُ النَّاسُ لِشَرِّهِ.

"İnsanların en kötüsü, şerrinden dolayı insanların kendisinden çekindiği kimsedir."[18]

Ayrıca kardeşlik hukuku ve ahlakını geliştiren davranışlar[19] ile bunlara aykırı davranışlara[20] ilişkin bazı hadislerin kaynakları dipnotta gösterilmiştir.

---

17 Nesâî, Îmân, 8.

18 Muvatta', Hüsnü'l-hulk, 1.

19 Buhârî, Cenâiz; 2, Ebû Dâvûd, Edeb, 60; Buhârî, Îmân,7; İbn Mâce, Tıb, 32; İbn Mâce, Sünnet, 20; Tirmizi, Birr, 45; Müslim, Zikir, 87; Tirmizi, Zühd, 53; Buhari, Rikâk, 48; Ebu Davud, Salat, 93; İbn Mâce, Et'ime, 1; İbn Mâce, Edeb, 23; Tirmizî, Birr ve sıla, 20; Ebû Dâvûd, Libâs, 25; Müslim, Birr ve Sıla, 38; Tirmizi, Birr, 64; Buhari, Edebü'l-Müfred, 93; Müslim, Selam, 61; Tirmizi, Birr, 36; Müslim, Zikir, 86.

20 Müslim, Birr ve Sıla, 58; Tirmizî, Birr ve Sıla, 18; Tirmizi, Birr ve Sıla, 24; Buhari, Edeb, 58; Müslim, Birr ve Sıla, 28; Ebû Dâvûd, Edeb, 35; Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 54; İbn Mâce, Ticâret, 45; Tirmizi, Birr ve Sıla, 58; Müslim, Birr ve Sıla, 70; Tirmizî, Sıfatü'l-kıyâme, 53; Ebû Dâvûd, İlim, 8; Müslim, Fiten ve Eşrâtu's-Sâa, 16; Müslim, İman, 111; Buhari, Büyu', 58; Ebu Davud, Edeb, 36.

6. YARARLANILABİLECEK BAZI KAYNAKLAR

Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri, Komisyon, DİB Yayını, Ankara 2008,

İbrahim Canan, ***Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi***, Akçağ Yayınları,

Riyâzu's-Salihîn, Komisyon, Erkam Yayınları, İstanbul 1997,

Gazzali, ***İhyau Ulûmi'd-dîn***, II, 154-221, Beyrut 1982,

TDV İslam Ansiklopedisi, "Kardeşlik" maddesi,

Diyanet Aylık Dergi (Nisan 2012 Sayı: 256),

Hz. Peygamber ve Kardeşlik Hukuku, Komisyon, DİB Yayını, Ankara 2012,

Kardeşlik Yazıları, Komisyon, DİB Yayını, Ankara 2012.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel. ***el-Müsned***, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Aime Souche, ***Yeni Pratik Pedagoji***, Çeviren Selahattin Odabaşı, Ankara 1977.

AKYÜZ, Yahya, ***Başlangıçtan Günümüze Türk Eğitim Tarihi***, Pegem A Yayınları, Ankara 2008.

BUHARİ, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Cu'fi (v. 256/870), ***el-Camiu's-Sahih***, ***Daru İbn Kesir***, 3. Baskı, Beyrut 1987.

ÇİLENTİ, Kamuran, ***Eğitim Teknolojisi ve Öğretim***, Ankara 1988.

DOĞAN, Mehmet, ***Büyük Türkçe Sözlük, İz Yayınları***, İstanbul 1996.

DÖKMEN, Üstün, ***İletişim Çatışmaları ve Empati***, Sistem Yayıncılık, Ankara 2004.

DUMAN, Zeki, ***Asr-ı Saadette ve Günümüzde Kur'an'a Bakış Açısı, Kur'ân'ı Nasıl Anlamalıyız?,*** Tartışmalı İlmi Toplantı, Rağbet Yayınları, İstanbul 2002.

EBU DAVUD, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak es-Sicistani el-Ezdi (v. 275/889), ***es-Sünen***, ***Darü'l-Fikir***, Beyrut, Tsz.

EYÜBOĞLU, İsmet Zeki, *Türk Dilinin Etimolojisi*, Sosyal Yayınları, İstanbul 1995.

İbn Kuteybe, *Uyûnu'l-ahbâr*.

İBN MACE, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid Mace el-Kazvini (v. 273/887), *es-Sünen*, *Darü'l-Fikir*, Beyrut, Tsz.

KARAGÖZ, İsmail, *Kur'ân'ı ve Sünneti Anlamak*, Kar yayınları, Ankara 2011.

Muhammed Fevzi Efendi, *Mevhibetü'l-Vehhab* İstanbul 1325.

MÜSLİM b. Haccac, *el-Câmiu's-Sahîh*, Çağrı Yayınları, İstanbul.

NESAİ, Ebu Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali (v. 303/915), *es-Sünen*, *Mektebü Matbaatı'l-İslamiyye*, 2. Baskı, Halep 1986.

POLAT, Salahaddin, *Zayıf Hadislerle Amel Hadis Araştırmaları*, İnsan Yayınları, İstanbul 1997.

Şemseddin Sami, *Kâmûs-u Türkî*, İstanbul 1317.

TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa (v. 279/892), *es-Sünen*, *Darü İhyau't-Türasi'l-Arabiyye*, Beyrut, Tsz.

TOKSARI, Ali, *Tahziru'l-Eykaz Min Ekazibi'l-Vuaz*, TDV Kayseri Şubesi Yayınları, Doğan Matbaası, Kayseri 1993.

TOSUN, Cemal, *Din ve Kimlik*, Diyanet Yayınları, Ankara 1993; Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler, AÖF Yayınları, Eskişehir 1999.

UĞUR, Mücteba, *Vaaz, Kıssacılık ve Hadiste Kussâs*, Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXVIII, Ankara 1986, s. 309, 318.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1994.